

А ЗА ТИМ ПРОПАВ І СЛІД

Дейл ВАССЕРМЕН

(ПОЛІТ НАД ГНІЗДОМ ЗОЗУЛІ)

П'єса на дві дії за романом Кена Кізі

ДІЙОВІ ОСОБИ

(у порядку появи)

Вождь Бромден
Санітар Уоррен
Санітар Вільямс
Сестра Ретчед
Сестра Флінн
Дейл Гардінг
Біллі Біббіт
Скенлон
Чезвік

Мартіні
Раклі
Рендл П. Макмерфі
Доктор Співі
Санітар Теркл
Кенді Стар
Технік
Сандра

ДІЯ ПЕРША

На сцені — загальна кімната в одному з відділень психіатричної лікарні десь на північному заході Тихоокеанського узбережжя. Просторе охайне приміщення, невразне і досить стерильне. Меблі обшиті пластиком. Прикрас мало і розташовані вони в строгому порядку. За широкими й високими вікнами першого поверху буяє зелень дерев. На вікнах, які тут майже завжди розчинені, — міцні сталеві ґрати. Двері до туалету. Поруч — двері до господарчої комірчини. Дошка для оголошень, полиця з журналами, шафа, в якій зберігаються ігри, а на столику-одноріжці — книга для записів пацієнтів. Замкнені двері виходять у коридор; другі двері, незамкнені, — у палату. Пост, де чергують сестри, — досить простора кабіна, піднята над підлогою. Крізь відсувну шибку кабіни черговій сестрі видно все, що діється в кімнаті. Ця кабіна завжди замкнена. Крізь скло видно вбудовані в стіну шафи з ліками. Сестри сидять за столиком лицем до кімнати; на цьому ж таки столику — телефон і мікрофон, а збоку — магнітофон. Мікрофон та магнітофон підключено до гучномовців на стінах і на стелі кімнати. Позаду столика, за яким сидять сестри, — панель з вимикачами, шкалами, важільцями й кнопками, що ними сестри, мов ті богині, можуть регулювати світло, звук, настроювати телевизор і т. ін. Біля самої кабіни — сірий сталевий ящик, близько метра завдовжки. В ньому трансформатор, реле й електричні дроти, що живлять пост чергування сестер. На цьому низькому неоковирному ящику лежать подушки, через те на ньому досить зручно сидіти. Є тут і телевизор — обернутий екраном до стіни, коли не ввімкнений. Столики й стільці можна розставляти як заманеться.

Завіса підіймається, і промінь світла вихоплює з темряви вождя Бромдена. Це здоровенний, мов віл, індіанець двометрового зросту, однак у присутності людей він наче меншає. Він напружено до чогось дослухається. І чує якийсь неголосний і неприємний свист; водночас на сцені з'являються, заливаючись і сплітаючись, молочно-білі світні візерунки.

Вождь Бромден (*його голос на фонограмі*). Це ти, тату? Знову вони туману напускають. Намислили щось лихе, от і напускають туману. (*Ступає кілька кроків, потім зупиняється, почувши гуркіт якогось механізму, а контрапунктом — різкі сплески електронної музики. За склом затемненого поста чергової сестри починають пульсувати й витанцюовувати катерові вогники*). Ось Ти чуєш, тату? Це Чорна Машина. Вони запустили її в хід на глибині у вісімнадцять поверхів під землею. Закладають у неї людину, а виходить звідти те, що вони хочуть. І ось як вони роблять це, тату, — щовечора нахиляють землю, і кожен, хто на ногах не встоїть, котиться в пекло. А там їх усіх хапають за п'яти, підвішують — і чик ножем! Та в них уже і немає нутрощів — усе потрощено, а замість крові іржа. Ти думаєш — я марю? Авжеж, воно справді звучить надто страшно, щоб бути правдою, але скільки на світі всякої всячини, про яку ми ніколи й не дізнаємось!

Лунає дзвоник. Змовкають усі звуки, згасають мерехтливі вогники, натомість сцена освітлюється, мов від вогненного вибуху. Чути, як посвистують, наближаючись, санітари. Вождь Бромден завмирає, скулившись, мов заклаклий. Брязкає ключ у замку, і заходять санітари Уоррена та Вільямс — у своїх черевиках на гумі вони ступають зовсім нечутно. На них накрохмалені, бездоганно білі халати, і йдуть вони або один за одним, або пліч-о-пліч, мов двійко спритних гнучких барсів.

Уоррен. Диви-но, вождь уже тут.

Вільямс. Су-у-пер-вождь.

Уоррен. Глухоніме старе луб'я.

Вільямс. Не діждеться, аби швидше пельку напхати.

Уоррен (*підходить упритул до вождя Бромдена*). Чи ти й досі не втямив? Не втямив, що повинен сидіти в своїй палаті, поки не пролунає оцей ось дзвоник?

Вождь Бромден чалапає геть.

Ха, диви, як скулився! Таке здоровило вигналося, я йому по плече, а полохливий, наче дитина!

Вільямс. Ну, чого ти хочеш, малюк? Свою мітлу? (*Йде до комірчини*). Авжеж. Він хоче мітлу.

Уоррен. Старий вождь Мітла. От і добре, малюк, славний ти наш недоумок.

Вільямс (*тицяє мітлу в руки вождєві Бромдену*). Мети, малюк, мети...

Уоррен. Стара мітла Бромден.

Вільямс. Старий вождь Мітла.

Обидва заходяться реготом. Непомічена ними, з'являється сестра Ретчед. Це гарна жінка років сорока — точно визначити її вік нелегко. Вона справді дуже гарна: обличчя гладеньке, наче вкрите емаллю тілесного кольору, ніжну шкіру виразнюють голубі, мов у дитини, очі. Промениста тепла усмішка часто осяває її обличчя. Тіло в неї зграбне, з округлими жіночними формами, це помітно навіть під її накрохмаленим білим халатом. Насувається вона на санітарів нечутно, мовби котиться на коліщатах.

Сестра Ретчед. Даруйте, хлопці!

Обидва санітари здригаються від несподіванки.

Бачу, ви тут стовбичите і гайнуєте час? Хіба не знаєте, скільки завжди справ у понеділок уранці?

Уоррен і Вільямс. Знаємо, міс Ретчед.

Сестра Ретчед. От і гаразд, хлопці. Уоррене, ви насамперед поголіть бідолаху містера Бромдена, а ви, Вільямсе, маєте йти до палат, чи не так?

Вільямс. Так, міс Ретчед.

Сестра Ретчед. От і чудово.

Вільямс зникає за дверима, що ведуть до палат, а Уоррен забирає мітлу у вождя Бромдена й тягне його за собою до дверей туалету.

Квапливо заходить сестра Флінн, безбарвна дівчина із зляканим поглядом; на шиї носить золотий хрестик.

Сестра Флінн (*відганюючись*). Доброго ранку, міс Ретчед.

Сестра Ретчед позирає на свій ручний годинник.

Пробачте, я спізнилась... але вчора я була в церкві, на нічній відправі, отож і заспала...

Сестра Ретчед (*усміхаючись, відмикає пост чергової сестри*). Гаразд, гаразд... Ну що, почнемо?

Сестра Флінн швидко заходить до кабінки й починає розкладати таблетки по паперових паке-тиках. Сестра Ретчед перемикає кілька важільців, бере мікрофон. Голос її гримить у гучномовцях загальної кімнати та палати.

Приєм ліків! Усі хворі — до загальної кімнати! Приєм ліків! (Вимикає мікрофон. Виходить із кабінети, щоб зустріти хворих. До першого хворого, весело). Доброго ранку, містере Гардінг!

Гардінг (відповідає не зразу). Ви певні, що він добрий? (Іде до сестри Флінн. Йому років сорок, він гарний на вроду, зманіжений. Раз по раз підкочує очі під лоба). Боже праведний, дякуємо тобі за спокій, який ми зараз віднайдемо. (Кладе в рот таблетки й запиває водою. Переходить кімнату, присуває ломберний столик і дістає з шафи колоду карт).

Сестра Ретчед (привітно, до наступного хворого). Біллі, любий! (Ніжно бере його під руку). Вчора увечері я розмовляла з твоєю матір'ю.

Біллі зякано зупиняється. Йому майже тридцять, проте він скидається на малого хлопчика.

Ти знаєш, мені довелося сказати їй усе.

Біллі. Що в-ви їй с-ска-а-зали?

Сестра Ретчед (підсмикує йому рукав — видно забинтований зап'ясток). Ти жалкуєш, що так сталося, і пообіцяв, що це більше ніколи не повториться.

Біллі. Д-дякую, міс Ретчед.

Сестра Ретчед (подає йому склянку з водою). Випий до дна, любий. (До наступних хворих, що саме з'явилися). Доброго ранку, містере Скенлон. І містере Чезвік!

Скенлон — майже зовсім лисий п'ятдесятирічний чоловік, — не відповідаючи, простує до одного із столиків, ставить на нього коробку, яку приніс із собою, заходжується щось там у ній майструвати. Чарлз Чезвік — низенький, тілистий, з короткою стрижкою; поводитьсь то грубо, то улесливо.

Чезвік (роздивляючись таблетки, що їх подала йому сестра Флінн). Стривай-но, люба. Це що таке?

Сестра Флінн. Ліки.

Чезвік. Господи, я й сам це бачу! Що за ліки?

Сестра Флінн (угається до грайливого тону). Випийте їх заради мене, містере Чезвік.

Чезвік. Ти мені баки не забивай, я тільки хочу дізнатися, що це таке, хай вам чорт усім!..

Сестра Ретчед (кладе долоню на його руку). Заспокойтеся, Чарлзе.

Чезвік. Що означає оце ваше «заспокойтеся»?

Сестра Ретчед. Можете їх не приймати.

Чезвік (спантеличено). Можу не приймати?.. Ну... тоді все гаразд. (Спокійно ковтає таблетки й запиває водою.)

До кімнати вривається Мартіні, невисокий жвавий італієць; очі в нього блищать. Він кидається до туалету, проте зразу ж і вибігає звідти.

Сестра Ретчед. Доброго ранку, містере Мартіні.

Мартіні (не звертаючись ні до кого). Моє шанування! (Підходить до сестри Флінн і ковтає таблетки. Тоді, як і Чезвік, приєднується до Гардінга та Біллі, які вже сидять за столиком, збираючись грати в карти.)

В супроводі Вільямса заходить, тягнучи ноги, Раклі. Розум покинув це колись могутнє тіло. Очі в Раклі пусті, обличчя позбавлене будь-якого виразу; голова поголена.

Сестра Ретчед. Вітаю вас, містере Раклі.

Раклі (спиняється, губи його натужно ворухаться, перш ніж він вичавлює). А, р-р-розтак їх усіх!.. (Задкує до стіни, мов притягнутий гумовим мотузком, і завмирає, розкинувши руки, в позі розп'ятого на хресті.)

Сестра Ретчед (висмикує аркушик із свого блокнота з затискачем). Вільямсе, у нас сьогодні поповнення. Прошу вас, зустріньте хворого у приймальні.

Вільямс (бере в неї аркушик). Гаразд, міс Ретчед.

Сестра Ретчед. Міс Флінн, я буду в кімнаті для персоналу. (До всіх.) Шануйтеся, хлопці! (Виходить.)

Чезвік (передражняє її). «Шануйтеся, хлопці!» А хіба в нас є вибір?

Двері туалету зненацька ривком відчиняються і звідти вибігає вождь Бромден — він тікає від Уоррена. Санітар женеться за ним, вимахуючи електробритвою, за якою метляється довгий шнур.

Уоррен. Ану стій, клятуший червоношкірий! Не подобається тобі? (Погрозливо дзижчить під носом у вождя Бромдена бритвою.)

Індіанець задкує й падає в крісло-гойдалку, зіщулившись від перестрахи.

А мені не подобається, як ти на мене дивишся! (Витягує із задньої кишені гамівний ремінь і спритно примотує ним вождя Бромдена до спинки крісла.) Отак воно буде краще.

Сестра Флінн переходить сцену і ставить на столик біля Скенлона тацю з ліками.

Скеллон (обурено відсуває тацю від своєї коробки). Обережно, ви!
Сестра Флінн. Та я ж нічого не зробила!
Уоррен (посміхаючись). Допомогти тобі, рибонько?
Сестра Флінн (сухо). Дякую, я не потребую ніякої допомоги.

Уоррен, підсміюючись, виходить. Сестра Флінн бере свою тацю й заходить до кабінки.

Гардінг. Здавайте, Мартіні.

Мартіні. Га? Починаймо, значить! (Швидко роздає карти, не забуваючи і про уявного гравця ліворуч від себе.)

Чезвік. Ану, облиште свої витівки!

Мартіні. В чому річ?

Чезвік. Там нікого нема.

Мартіні (дивиться ліворуч). Але ж я його бачу.

Чезвік. Нас лише четверо.

Мартіні (із сумнівом). Справді? (Збирає карти і знову їх роздає, не обми-
наючи й уявного партнера праворуч від себе.)

Гардінг. Мартіні, кінчайте ви, бога ради, зі своїми галюцинаціями! Дайте
сюди карти! (Збирає карти й починає згавати їх сам.)

Чезвік (пирскає). Ха!

Біллі. Що т-т-таке?

Чезвік. Ця наша птиця-сестриця. Нагадала мені, як я вперше побачив голу
дівчину. Мені було вісім років, і я сидів на дереві й заглядав крізь вікно до її
спальні. Вона роздягалась, і коли добралася до трусиків, я... я...

Біллі підводиться і йде до книги записів.

Гардінг (не повертаючи голови). Правильно, Біллі, запиши це все.

Біллі. Але ж ми п-повинні з-за-а-писувати.

Чезвік. Атож, тобі за це золоту медаль дадуть.

Біллі. Самі ж ви запишете все, що я кажу.

Чезвік. Ага, і я запишу ще й те, що ти робиш.

Гардінг. Заткніться-но, ви, обидва!

Раклі (стрепенувся). А, р-р-розтак їх усіх!..

Гардінг. О господи, справжній тобі дурдім! (Підводиться.) Колеги психи!
Як голова ради пацієнтів я, Дейл Гардінг, оголошую десять секунд благосло-
венної... лікувальної... тиші. (Складає руки і похилиє голову.)

Майже в ту саму мить двері до кімнати відчиняються, і тишу порушує гучний нахабний голос.

Макмерфі (його ще не видно). Друже, ти помиляєшся. Я зовсім не пови-
нен робити цього, і не повинен робити того. І взагалі котися звідси, поки я не...
(З'являється спиною до всіх, готовий відбити напад.)

Слідом суне розпашілий, злий і роздратований Вільямс.

(Усвідомлює, що погляди всіх хворих звернені на нього.) Доброго ран-
ку, друзяки! Який сьогодні чудовий осінній день!

Погляньмо на Макмерфі. Патлатий, з довгими баками. Зухвала посмішка, обличчя із сліда-
ми давніх бійок. Від носа до вилиці — шрам. Темний кашкетик з довгим козирком, старезна руда
шкіряна куртка і злинялі білясті джинси. Взутий у грубі черевики, що їх носять лісоруби, — із
сталевим обідком навколо підборів. Поводиться розкуто й щиро — це особливо впадає у вічі тут.
Ось він застромив великі пальці обох рук за пояс і зареготав голосно й безтурботно. Хворі витріща-
ються на нього, пороззявлявши роти.

Чорт забирай, що за жалюгідне збіговисько!

Вільямс. Слухайте, містере...

Макмерфі. Відійди ж бо, хлопче, дай мені хоч розглянутись у моїй новій
оселі, ну! Чи ж я був коли, чорти мене бери, у Інституті психології? (Підступає
до хворих.)

Тим часом Вільямс заходить до поста.

Мене звуть Макмерфі, друзяки, Ер Пе Макмерфі, і я схибнутий на картах.
(Косує на карти в руках одного з гравців). У що це ви граєте? Пінокл? Господи,
у вас що, немає кращої колоди? Ну нічого, тепер діло піде, добре, що я прихо-
пив свою про всяк випадок. (Роздає всім карти.) На кожній — картинка, і глянь-
те-но яка!

Хворі дивляться на карти, і очі в них лізуть на лоба.

П'ятдесят дві пози, хлоп'ята, і всі різні. Е-е, обережно! Не мацайте так! В нас
багато часу попереду — ще нагромаємось.

Вільямс за склом кабінки переконує в чомусь сестру Флінн, яка бере трубку і, очевидно, про-
сить прислати кого-небудь на допомогу. Однак нікого не присилають.

(Збирає свої карти.) Отак, друзяки. А сталося те, що на фермі примусових
робіт, де я працював, мене запримітили у двох бійках, отож суд і вирішив, що

я псих. А хіба я сперечатимусь із судом? (Підморгує). Закладайтеся хоч на свій останній долар — не буду. Хай вважають мене ким тільки їм, бідолахам, заманеться: психом, скаженим псом, вовкулакою — мені байдуже; аби тільки мені, поки живу, не довелося більше полоти горох...

Вільямс підкрадається до Макмерфі, наміряючись напасти на нього ззаду.

(Харає стілець і, наставивши на санітара, не дає йому наблизитись, угамовуючи його, наче приборкувач лева.) Ану відчепися від мене, розтуди тебе й перетуди!

В і л ь я м с. Містере, у нас правила. Я маю зміряти вам температуру й відвести вас у душ.

М а к м е р ф і. Ти маєш тільки дати мені спокій, щоб я міг познайомитися з моїми новими друзями, і якщо ти в'язнутимеш до мене...

В і л ь я м с (похмуро). Гаразд, хлопче, на що ти набивався, те й матимеш. (Обертається й виходить із кімнати.)

М а к м е р ф і (сміється своїм гучним сміхом). Отак воно краще, хоч поговоримо спокійно. Ну, а хто з вас, психи, тут головний?

Усі витріщаються на нього.

Я питаю — хто тут головний чи ватажок?

Б і л л і. Ну... це н-не я, містере. Я н-не в-ва-а-тажок, хоч, можна сказати, н-на-а-ступний на черзі.

М а к м е р ф і (подає Біллі своє ручисько). Ну, друже, я радий, що ти н-на-а-ступний на черзі, але я вирішив прибрати цей вертеп до своїх рук, то, може, ти мене відведеш усе-таки до вашого ватажка?

Б і л л і. Містере Гардінг... адже ви г-г-голова ради п-п-па-а-цієнтів...

Г а р д і н г (відхилившись на спинку стільця і втупившись очима в стелю). А чи цей... е-е... джентльмен... записався на прийом?

Б і л л і. Ви записалися на прийом, містере Мак-мерфі? Адже містер Гардінг дуже зайнятий.

М а к м е р ф і. Оцей дуже зайнятий Гардінг — він і є головний псих?

Б і л л і. Він і є.

М а к м е р ф і. Ну, тоді скажи цьому головному психові Гардінгу, що Ер Пе Макмерфі прагне зустрітися з ним і що цей дурдін затісний для нас двох. А також передай йому, що або він поговорить зі мною як чоловік із чоловіком, або він — покидьок і хай краще вимітається звідси ще до заходу сонця.

Г а р д і н г. Біллі, передай цьому шмаркату височчезні Макмерфі, що я прийму його опідні в головній залі, і ми раз і назавжди з'ясуємо все, що стосується його амбіцій та зазіхань.

М а к м е р ф і. Біллі, передай йому, що Ер Пе Макмерфі звик бути першим скрізь, отож коли мені вже судилося бути психом, то я буду найбільшим, найголовнішим психом — усіх під себе заломлю!

Гардінг устає і робить спробу обійти Макмерфі, але той заступає йому дорогу. Макмерфі подає руку, і Гардінг, визнаючи свою поразку, потискає її.

От і чудово, без жодної краплі крові! Ну, а хто решта цих хлопців?

Г а р д і н г. Бачте, на цій половині кімнати — всі гострі випадки.

М а к м е р ф і. І що ж це у вас такого гострого?

Г а р д і н г. Це означає, що всіх нас ще можна вилікувати. А он там — хроніки. (Показує рукою.) Скороход і Огірок.

М а к м е р ф і. І вони вже невиліковні? Ото чортівня! (Подає руку Мартіні.) Привіт, друже. Ер Пе Макмерфі. Як життя?

Та Мартіні наче й не помічає його.

(Чезвікові.) Рендл Пе Макмерфі.

Чезвік (не зважає на простягнуту йому руку.) Сигарети є?

М а к м е р ф і. Ось тільки такі. Куритимеш? (Дає йому пачку, тоді ручкається з Біллі.) Рендл Патрік Макмерфі... (Підступає до Скенлона, ляскає його по плечу.) Ну, як воно, друже?

С к е н л о н (мерщій закриває коробку кришкою). Обережно!

М а к м е р ф і. Що ти там майструєш?

С к е н л о н (похмуро). Бомбу — щоб висадити в повітря увесь цей чортів світ.

М а к м е р ф і. Ти маєш конкурентів. (Швидко підходить до Раклі, зуляється і дивиться на нього з докором.) Друже, мене звуть Ер Пе Макмерфі, і мені не подобається, коли доросла людина так не шанується. Може, ти все ж пішов би кудись та витерся?

Г а р д і н г. Він розіп'ятий — вийміть із нього цвяхи.

Макмерфі. Що?.. А, та певно ж! *(Удає, ніби виймає з долонь Раклі цвяхи.)*
Раклі. А, р-р-розтак їх усіх!.. *(Заточуючись, іде до палати.)*

Макмерфі *(вражено зупиняється перед прив'язаним до крісла вождем Бромденом)*. Отакої! А це що за один?

Чезвік. Це вождь Бромден.

Макмерфі. А ти як сюди потрапив, великий вождю?

Біллі. Він вас не чує. Він г-глухонімий.

Макмерфі. А навіщо його зв'язали? Мені це не подобається, аж ніяк не подобається, добродію. *(Розв'язує вождя.)* Це просто принизливо.

Вождь Бромден підводиться, і Макмерфі аж присвистує.

Ого! Оце здоровило! *(Обходить довкола вождя, не зводячи з нього цікавого погляду.)* А якого він племені?

Біллі. Не знаю. Він уже був тут, коли я п-прибув.

Гардінг. Лікар каже, він з тих індіанців, які живуть по річці Колумбія... здається з тих, що жили біля водоспадів. Але, я думаю, те плем'я вже вимерло.

Макмерфі. Це правда, вождю? Ви вже вимерли?

Біллі. Він н-не чує жодного в-ва-а-шого слова.

З'являється сестра Ретчед, за нею — Вільямс. Із кабінки поста виходить Уоррен і приєднується до них.

Сестра Ретчед *(подаючи руку)*. Містер Макмерфі?

Макмерфі *(тисне їй руку)*. Добридень, мем.

Сестра Ретчед. Якщо ви не проти... *(Бере в нього гамівний ремінь і вигдає Уорренові.)* Санітар Вільямс сказав мені, що ви — неслух.

Макмерфі *(ображено)*. Я?

Сестра Ретчед. Ви відмовилися прийняти душ, а це в нас обов'язково для всіх новачків.

Макмерфі. О, мем, та вони так мене шарували з пісочком — і в суді, і в тюрмі учора ввечері, і, слово честі, якби могли, то, мабуть, промили б мені всі дірки! *(Регоче.)*

Сестра Ретчед. Дотепно, містере Макмерфі. Але ви повинні втямити: тут усе робиться лише з однією метою — вилікувати вас. Тож і ви маєте допомагати нам.

Макмерфі. Мем, та я радісінкий допомагати вам з ранку до ночі, але ж ви не хотіли б, щоб я повівся нечемно? Треба ж мені спершу познайомитися зі своїми новими приятелями!

Сестра Ретчед *(усе ще з усмішкою)*. Зрозумійте, мені, власне, дуже сподобалося, як ви... увійшли в коло інтересів наших пацієнтів, але ж на все свій час. Ви повинні дотримуватися правил.

Макмерфі *(широко всміхаючись, просто в обличчя сестрі Ретчед)*. Знаєте, мем, ось це мені й кажуть щоразу. Про всякі правила. І саме тоді, коли мене бере охота на ці правила начхати.

Світло раптом гасне, лише один промінь спрямовано на вождя Бромдена. Однак цілковита темрява не западає і на сцені — там миготять, перехрещуючись, світні плями, на тлі яких поволі, мов уві сні, рухаються всі дійові особи, щоб зайняти належні їм місця на той час, коли вождь скінчить монолог. Сестра Ретчед та Вільямс заходять до кабінки поста, Уоррен виходить з кімнати. Скенлон присуває стілець до столика з картами, Макмерфі сідає на стілець верхи.

Вождь Бромден *(фонограма)*. А в нас новенький, тату, тепер вони почнуть і його прибирати до рук.

Тут до кожної людини проведено дріт, а в мозок кожному вставлено по приладу.

Під підлогою тут магніти підкладено, тож і ходити куди нам заманеться ми не можемо.

Мізки наші закам'яніли, нутрощі в нас залізні, а замість нервів — мідні дроти.

В животах у нас шестірні, а замість ротів — зварювальні шви.

І рухаємось ми лиш тоді, коли нас вмикають.

У них багато таких фабрик — по всій країні.

Самі в усьому заплутались, і нас переінакшують.

Це справжня мафія, тату. Велика-превелика. *(Дослухається.)*

Власне, це велика-велика машина. І вони мене на ній усього переробили. Як раніше переробили тебе!

Повне світло. Та сама загальна кімната серед дня. Водночас починає грати музика — вона звучить з гучномовців на стінах. В кабінці сестра Ретчед, яка змінила сестру Флінн, вносить записи в історію хвороб. За столиком Макмерфі ріжеться в карти з Гардінгом, Чезвіком, Біллі, Скенлоном і Мартіні. Свого кашкетика Макмерфі насунув низько на очі і тепер,

щоб побачити карти, змушений відхилитися всім тілом назад. Він розмовляє, затиснувши в зубах сигарету. Мелодика його мови нагадує говірку вуличного торговця, що вихваляє свій товар.

Макмерфі. То що, сисунці, будемо бити чи й далі отак сидітимемо?.. Б'ємо, кажете? Ага, ага, хлопче, значить — твій король, а ми тебе ось так!.. Зараз мій хід — а катма путящих карт... Прийшла дівчина до хлопця — він злякався не на жарт, та в вікно від неї драла — так його й не наздогнала... Іду до вас, містере Скенлон... І коли ж, нарешті, хоч якийсь ідіот у цьому розпліднику недоумків здогадається вимкнути оте виття! (*Підводиться, йде до кабінки.*) Тьху ти, в житті не чув такої мерзоти! (*Стукає в шибку.*)

Сестра Ретчед (*відсуває скло*). Слухаю вас.

Макмерфі. Ви не проти вимкнути цю чортову гуркотнечу?

Сестра Ретчед. Так, містере Макмерфі.

Макмерфі. Що — «так»?

Сестра Ретчед. Так, я проти. Ми вважаємо, що музика має лікувальний вплив.

Макмерфі. Який лікувальний вплив може мати оце казна-що?

Сестра Ретчед. Прошу вас, не торкайтеся скла, на ньому лишаються сліди від пальців.

Макмерфі (*обертається до гравців*). Лайно собаче!

Сестра Ретчед. І ще, містере Макмерфі, хочу вас попередити — на гроші грати в нас заборонено.

Макмерфі. А ми граємо на сигарети.

Сестра Ретчед (*посміхаючись*). А ви певні, що за цими сигаретами не приховано чогось іншого?

Макмерфі. Авжеж, дим. Мов у пеклі. (*Регоче, а тоді помічає, що, крім нього, ніхто не сміється, і враз умовкає. Повертається до столика.*)

Сестра Ретчед засуває скло.

(*До гравців.*) А чого б трохи не посміятися, любі дівчатка? (*Довірчо.*) Слушайте, вона підкинула непогану ідейку. Чи не підвищити нам ставки?

Біллі. А де ми візьмемо г-гроші?

Макмерфі (*так, щоб не побачила сестра Ретчед, тре вказівним пальцем об великий*). Киньте дурня клеїти — перш ніж сюди потрапити, я про цей заклад дещо розвідав. Майже половина з вас, хлопці, отримує допомогу — три-чотири сотні на місяць, а не витрачаєте ви нічого, так що ця монета припадає порохом. Отож вам слід лише підписати маленьку боргову розписочку — і по всьому.

Гардінг. Я згоден.

Макмерфі. Вважаймо, що кожна сигарета — десять центів?

Чезвік. Гаразд.

Скенлон. Нехай так!

Макмерфі. Ну, то й поїхали!

Сестра Ретчед (*через гучномовець*). Не забудьте, містере Макмерфі, на гроші тут не грають.

Макмерфі (*вирячується на гучномовець*). Ого! То воно що — і передає, і підслуховує?

Гардінг. Ні, але міс Ретчед — живий приймач.

Макмерфі. Справді? Тоді доведеться вимкнути її з мережі. (*Здає карти.*) Гаразд, професоре, он, я бачу, у вас на руках двійку, а поруч — пачка «Малборо», що свідчить про вашу платоспроможність.

Лунає дзвоник.

А це ще якого дідька?

Сестра Ретчед (*у гучномовець*). Колективна співбесіда! Усі на колективну співбесіду!

Пацієнти швидко підводяться. Столик негайно вихоплюють з-під ліктів Макмерфі, стільці ставлять півколом.

Макмерфі. Та що ж це коїться?

Чезвік. Колективна терапія. Щодня о цій порі.

Макмерфі розгублено тиняється по кімнаті. Хворі розсаджуються. Сестра Ретчед на посту клацає двома вимикачами, мовби ставить його на «автопілота». Бере свій плетений кошачок, тоді йде до книги записів, гортає її і сідає ліворуч від стільця голови. Стілець цей поки що вільний.

Сестра Ретчед. Містере Макмерфі, чи не хочете приєднатися до нас? Макмерфі сідає на стілець.

От і гаразд. Хто хоче почати? (*Дивиться на Біллі.*)

Біллі не витримує її погляду і кінець кінцем починає соватись на місці.

Біллі (торкнувшись пов'язки на руці). М-ма-а-буть, я повинен розказати про це.

Сестра Ретчед очікує.

Це все через м-мою м-маму. Щоразу п-після її відвідин я почуваю себе жаливо.

Сестра Ретчед. Твоя мама любить тебе, Біллі.

Скенлон (передражнює). Біллі-котику, Біллі-любчику.

Біллі (не зважає на Скенлона). Я знаю. В тім-то й річ. Я з-за-а-вдаю їй таких прикroachів, а в-вона мов не помічає. Вона н-не хоче б-бачити, який я на-справді! Я кажу їй: «М-ма-а-мо, в мене не все гаразд із г-головою. Я н-навіть не можу доладно говорити». А вона з-знай своє. Я слухаю її, і світ мені не милий. От я й спробував укоротити собі віку.

Сестра Ретчед. А ти не подумав про те, що покарав не себе, що ти її покарав?

Біллі. Звісно, подумав! (У розпачі.) М-міс Ретчед, чи не м-можна сьогодні побалакати про кого-небудь іншого?

Сестра Ретчед. Май мужність, Біллі, дивитись фактам у вічі.

Біллі відвертається. Макмерфі зачудовано спостерігає за всім, що діється навколо.

(По довгій паузі.) Ну гаразд. (Розгортає книгу записів.) У п'ятницю, наприкінці нашої співбесіди, ми говорили про молоду дружину містера Гардінга... про те, що в неї аж надто повні груди. Чи не хоче хтось іще торкнутися цієї теми?

Мовчанка; потім Макмерфі піднімає руку і клацає пальцями.

Макмерфі. Торкнутися чого?

Сестра Ретчед. Предмету нашої розмови.

Макмерфі. А я думав — торкнутися грудей... (Показує на мигах і регоче.)

Та решта чоловіків лише безтямно дивляться на нього, і його сміх, ніким не підтриманий, згасає.

Сестра Ретчед. Продовжимо. Згідно з записами, що їх зробили в книзі наші пацієнти...

Швидко заходить доктор Співі — головний психіатр відділення. Це затурканий м'якотілий чоловік, який палить люльку і безнастанно протирає окуляри. Він сідає.

Добрідень, докторе.

Доктор Співі. Вибачте. (Мляво махає рукою: «Продовжуйте, будь ласка», — і понуро втуплює очі в підлогу.)

Сестра Ретчед. Ось... ми тут говорили про стосунки містера Гардінга з дружиною...

Мартіні. З чиєю дружиною? О, я бачу її!

Макмерфі (підхоплюється на ноги). Де?

Мартіні. Мамма міа!...

Макмерфі (марно витріщаючи очі). Господи, чого б я не віддав, щоб мати такі очі, як у цього хлопця.

Доктор Співі, прочнувшись від свого заціпеніння, дивиться на Макмерфі. Надіває окуляри, щоб краще роздивитися, потім знімає їх і обертається до сестри Ретчед, яка незворушно виймає із свого кошечка записник і розгортає його.

Сестра Ретчед (читає). Макмерфі, Рендл Патрік. Посланий судом штату для визначення діагнозу і можливого лікування. Тридцять п'ять років. Одружений не був. Нагороджений медаллю «За відзнаку» — організував втечу групи військовополонених з табору. Звільнений з ганьбою із лав армії за непокору. Далі неодноразово брав участь у пиятиках, бійках, бешкетах, порушеннях громадського спокою, азартній грі. Арештований за згвалтування...

Доктор Співі (пожваблюється). Згвалтування?

Макмерфі. Це так припаяли.

Сестра Ретчед. ...п'ятнадцятирічної дівчини.

Макмерфі. Та вона ж сказала, що має сімнадцять, і їй самій кортіло — аж-аж...

Сестра Ретчед. Судовий лікар, який обстежив дівчину...

Макмерфі. Так кортіло, докторе, що вона сама зірвала з мене штани.

Сестра Ретчед. Це наш новачок, докторе.

Макмерфі удавано послужливо бере записника з рук сестри Ретчед і передає його докторові Співі; той надіває окуляри, читає.

Доктор Співі. Гм... А-а... Ого!.. То ви що, раніше не лікувалися? Скільки пробули в інших закладах?

Макмерфі. Бачте, сер, якщо взяти до уваги поліційні каталажки штату і країни...

Доктор Співі. У психіатричних закладах.

Макмерфі. А-а! Ні, ні. Це мій перший візит. Але я таки божевільний, докторе, слово честі, божевільний. Ось... дайте-но я вам покажу... той інший лікар, на фермі, тут усе записав... (Перехиляється через лікареве плече, гортає історію хвороби.) А, ось воно. «Вибухи шалу дають підстави для діагнозу психопатії». Він сказав, що психопатія в мене — це коли я даю кому-небудь по пиці або жирую з дівчатами... О, пробачте, як же це він висловився? Ага: що я надто жагучий у своїх стосунках із ними. Докторе, це справді щось серйозне? З вами чогось такого ніколи не було?

Доктор Співі (з легь помітною заздрістю). Ні, щиро признаюся — ніколи.

Макмерфі. Ну, бійки, то це я ще можу второпати, але винуватити чоловіка за те, що він уміє догоджати жінкам — такого я не чув ніколи.

Доктор Співі (вивчаючи далі історію хвороби). Ось тут є одне цікаве зауваження: «Не виключено, що ця людина може й симулювати психоз, щоб уникнути виснажливої праці на фермі примусових робіт». Ну, містере Макмерфі! Що ви на це скажете?

Макмерфі (зсуває кашкетика на потилицю; з безглуздою посмішкою). Та ви погляньте: невже я схожий на нормального? (Сміється з власної готепності.)

Сестра Ретчед. Гадаю, докторе, не завадило б вам ознайомити містера Макмерфі з правилами проведення наших співбесід.

Доктор Співі. Атож. І одне з наших найперших правил — хворі при цьому мають сидіти.

Макмерфі (сигає). Звичайно, звичайно, докторе!

Доктор Співі. Розумієте, ми тут у нашій роботі спираємося на принцип терапевтичної громади.

Макмерфі. Чого-чого?

Доктор Співі. Терапевтичної громади. Це означає, що наше відділення — ніби суспільство в мініатюрі. І оскільки саме суспільство вирішує, хто при розумі, а хто ні, то й ви підпадаєте під його вимоги. Наша мета — створити у відділенні демократичні порядки і щоб ним керували самі пацієнти. Ми зробимо все можливе, щоб повернути вас у великий світ. Головне — вимести у вас з голови весь непотріб. Говоріть. Сперечайтесь. Розкривайтеся один перед одним. Почуєте, як хтось із хворих каже щось важливе, — занотуйте це в книгу записів: хай усі знають. Вам відомо, як це називається?

Макмерфі. Нашіптування.

Доктор Співі. Колективна терапія. Допмагайте собі і своїм товаришам досліджувати таємниці вашої підсвідомості. Витягайте на світ божий усі ваші давні гріхи.

Макмерфі (не розуміючи). Які гріхи?

Сестра Ретчед. Даруйте, що перебиваю вас, докторе, але хай містер Макмерфі на конкретному прикладі побачить, що це таке. (Знову розгортає книгу.) Як свідчать записи кількох пацієнтів, містер Гардінг казав, що йому незручно було гуляти з дружиною, бо всі чоловіки витріщались на неї. І ще він сказав, цитую...

Гардінг (безбарвним тоном). І там таки є на що витріщатися, справді є. Кінець цитати.

Сестра Ретчед. Саме так. Свідки чули також, як він казав, що, можливо, давав їй підстави прагнути вдоволення своїх сексуальних потреб з кимось іншим. Про які підстави йдеться, Дейле?

Гардінг. Ну... Не можу сказати, щоб я був надміру палкий у ліжку.

Сестра Ретчед. Чи буде правильно сказати, що вона вважала вас неповноцінним партнером?

Чезвік. Можливо, вона для нього просто надто жагуча лошиця. Точно, Гардінгу?

Біллі (із злістю, зумовленою його власним лихом). А я п-певен — він боявся її!

Гардінг. Анітрішечки!

Мартіні. Ще й як боявся! Зізнайся ж!

Гардінг. Точніше було б сказати... я чманів перед нею.

Чезвік. Один біс.

Сестра Ретчед. Ось я бачу, містер Гардінг казав також, що саме можуть перса його дружини будили в нього почуття неповноцінності.

Скенлон. То чого ж він одружився з такою німфою?

Чезвік (із глибокодумним виразом). Певен, що в нього материнський комплекс.

Скенлон. А я певен, що його ніколи й не відлучали від груді.

Макмерфі слухає, щодалі більше не ймучи собі віри.

Гардінг (нестямно). Неправда! Я тільки хотів, щоб моя дружина була жіночною. Щоб вона не змагалася зі мною, а допомогла б мені... (Руки в нього тремтять.)

Сестра Ретчед. Допомогла б здолати певні тенденції всередині вас? Тобто, дружина вважає, що вам бракує чоловічості — в цьому ваша проблема, так?

Чезвік. Авжеж! Що ти там виробляєш із своїми руками?

Гардінг сидить, затиснувши руки коліньми.

Ну, що скажеш, Гардінгу?

Сестра Ретчед. Отож ви обрали собі дружину з нижчими, ніж у вас, розумовими здібностями. Тепер вам зрозуміло, до чого це призводить?

Гардінг. Так, звісно. Але теоретично я... мені здавалося... зрештою, в сексуальному плані...

Біллі. Авжеж. Ви завжди казали, що в ліжку з нею так гарно.

Чезвік. Старався, старався — і марно.

Гардінг. Повна... повна психічна неспроможність... А чорт, ну чого я завжди плачу?

Скенлон. Слухай, Гардінгу, а тобі не полегшає, якщо ти встанеш і зізнаєшся, що ти — гомик?

Макмерфі (з криком підхоплюється на ноги). Годі! Замовкніть!

Сестра Ретчед. Містере Макмерфі!

Макмерфі. Дайте йому спокій, чуєте?

Сестра Ретчед. Сядьте!

Макмерфі (Гардінгові). Слухай, приятелю, навіщо ти вислуховуєш усю цю гидоту?

Сестра Ретчед (з виляском згортає книгу записів). Докторе, я пропоную припинити співбесіду.

Доктор Співі. Припинити?

Сестра Ретчед. Так, поки не відновиться дисципліна.

Доктор Співі слухняно встає і виходить. Сестра Ретчед збирає свої речі, кладе книгу на місце й також виходить. Пацієнти мовчать — їм наче соромно за те, що вони зрадили одного із своїх. Гардінг так і сидить, мугикаючи крізь зуби якусь пісеньку. Макмерфі сідає верхи на стілець обличчям до Гардінга.

Макмерфі. Слухай, приятелю, ці ваші дружні бесіди щоразу так проходять? Напускають жовтодзьобих курчат, і хай вони дзюб-дзюб?

Гардінг. Жовтодзьобих? Дзюб-дзюб? Про що це ви?

Макмерфі. Ну то поясню. Курчата, тільки-но побачать кров на котромусь із своїх, зразу ж накидаються на нього і дзюбають — утямив? Дзюбають, поки від того курчати залишаться самі кісточки та закривавлене пір'я. А що в такій колотнечі перепадає ще двом-трьом курчатам, то наступного разу — вже їхня черга.

Гардінг (зчеплює пальці рук, силкуючись говорити негбало). Дзюб-дзюб... Це, звичайно, слухна аналогія, друже.

Макмерфі. Отож-бо, приятелю. Ось що нагадала мені ваша бесіда.

Гардінг. Вимазане кров'ю курча — це й був ваш слуга покірний? Так, друже?

Макмерфі. Авжеж, приятелю. І знаєш, хто дзюбнув тебе перший? Ота люба сестричка — саме вона.

Гардінг. Ось воно, виявляється, як усе просто. Простіше від простого. Ви в нашому відділенні усього шість годин, а вже звели всі теорії Фрейда, Юнга та Максвелла Джонса до однієї елементарної аналогії: дзюб-дзюб.

Макмерфі. До чого тут Фред, Юн і Джон, чи як їх там, приятелю? Я тобі товкмачу про цю ідіотську співбесіду і про те, що учворила тобі сестричка.

Гардінг. Учворила мені?

Макмерфі. Товкла тебе як хотіла.

Гардінг. Отакої! Ви зовсім не враховуєте, що вона робить усе це задля моєї ж таки користі.

Макмерфі. Бредня собача.

Гардінг. Ви мене розчарували, друже. Я вважав вас за розумнішого. Але, мабуть, помилився.

Макмерфі. Ну й котися під три чорти, приятелю!

Гардінг. Так-так, вашу примітивну грубість я теж помітив. Психопат з виразним нахилом до садизму, зумовленим, очевидно, неусвідомленою егоманією. А ці таланти, певна річ, дають вам право вважати себе неабияким зцілителем, друже. Інакше ви не нападали б на міс Ретчед, висококваліфіковану сестру-психіатра з двадцятирічним стажем. Але ви з вашим хистом, звісно, вмiєте творити чудеса з підсвідомістю, гамувати безтямне, зцілювати душевний біль враженого супер-его. Ви, мабуть, змогли б за піврокувилікувати все наше відділення з усіма його хроніками, а як ні, то «Леді і джентльмени! Гроші ми повертаємо!»

Макмерфі (спокійно дивиться на нього). Ви справді хочете переконати мене, що оці ваші теревені дають якусь користь?

Гардінг. А навіщо ж нам проводити співбесіди? Можливо, міс Ретчед і справді жінка сувора, але ж вона не страховисько, не осатаніла курка, ладна видзюбати нам очі!

Макмерфі. Ні, приятелю. Вона видзюбує тобі не очі. Вона цілиться десь на метр нижче — прями́сінько у сімейний скарб.

Гардінг. Міс Ретчед? Та вона нам як мати, як лагідна матуся...

Макмерфі. Розкажи про цю лагідну матусю комусь іншому. Вона гостра й тверда, наче сталевий ніж.

Гардінг (говорить усе швидше, руки його тремтять і сіпаються — наче лялька-танцюрист, яку смакають за мотузочка). Та ні ж бо, друже, ні, мій колего психопате, міс Ретчед — справжній ангел милосердя і... та всім це й так відомо. Вона безкорислива, як легіт, вона працює, не чекаючи подяки, вона трудиться без спочинку — усі сім днів тижня. Авжеж, у неї нема ні особистого життя, ні чоловіка — нічого, крім роботи, це ж усім відомо. Ви думаєте, їй *подобається* бути з нами суворою, ставити всі оці запитання, копирсатися в наші підсвідомості, аж поки нам заболить? Ні, ні, мій приятелю егоманіяче, вона присвятила себе цьому, вона віддає нам усю себе і мріє тільки про те, щоб ми вийшли звідси пристосованими до життя, щоб ми знову жили повноцінно. Отож запевняю вас — ви помиляєтесь. Наша міс Ретчед — найдоброзичливіша, найласкавіша, найвеликодушніша жінка в світі, найкраща, яку я... яку я будь-коли... будь-коли... (Вмовкає. Зненацька сміється. А тоді плаче.) Сука!.. Ну й сука...

Ніхто — ані пари з уст. Гардінг навромацки дістає з кишені пачку сигарет. Макмерфі витягає йому сигарету й підносить вогник.

Біллі (по паузі). Щира правда. Так воно і є.

Макмерфі. Гаразд, а чому ж ви тоді мовчите?

Гардінг. Чому? Та тому, що світ належить дужим, приятелю. Кролику втямки, що вовк дужчий за нього, отож він і рие собі нору та ховається туди, коли з'являється вовк. Він і не подумав вийти з вовком на бій. (Сміється.) Містер Макмерфі, друже... я не курча, я — кролик. І всі ми тут кролики — стрибаємо-вистрибуємо, як у мультиках Діснея! Біллі, ану пострибай — потіш містера Макмерфі. Чезвіку, покажи йому, який ти волохатенький. Ах-ах, вони соромляться. Це так зворушливо, правда?

Макмерфі (розлючено). Заткнися!

Гардінг (спокійно). Гаразд, друже, то що ж, по-вашому, нам робити?

Макмерфі. Зчинить бучу. Хай забирається звідси під три чорти.

Чезвік (уїдливо). А ти спробуй, приятелю. І потрапиш прями́сінько нагору, до буйних.

Скенлон. Чи вниз — до шокового кабінету.

Макмерфі. Куди?

Гардінг. Існує такий метод лікування — електрошок, мій друже. Цей винахід дає більший ефект, аніж снотворне, електричний стілець та диба, разом узяті.

Макмерфі. Жартуєш?

Скенлон (торкаючись своїх скронь). Ні, бодай воно все пропало, ні.

Гардінг (із садистською втіхою). Тебе прив'язують до столу. До скронь притискають дроти. Трах! — і от тобі й кара, і ліки водночас. Ось, помилуйтесь — вождь Бромден. Його так лікували уже разів із двісті.

Макмерфі. Ну, а що отой жевжик лікар?

Гардінг. Ну, їй, звісно, потрібна його згода. Але це пуста формальність. У нього двісті хворих, відкрита виразка шлунка і ніякого бажання порушувати собі спокій. Тут, у цих дурдомах, верховодять сестри. (Злостиво.) Що з вами, друже? Де ж ваш бунтівничий запал?

Макмерфі. А оте ваше базікання про демократію у відділенні? Чому не проголосуєте?

Біллі. З-за-а що?

Гардінг. За те, щоб старша сестра не ставила нам більше ніяких запитань?

Чезвік. Не могла дивитися на нас так, як їй заманеться?

Скенлон. Не могла відправляти нас до шокового кабінету?

Гардінг (солоденьким голосом). Скажи ж нам, друже, за що чи проти чого ми маємо голосувати?

Макмерфі. Та проти всього, хай йому сто чортів! Невже ви не розумієте — вам слід показати, що у вас лишилася бодай крапля мужності! Ви кажете, вождь боїться, а погляньте на себе. В житті не бачив таких заляканих бовдурів!

Чезвік (підводиться). А я не заляканий!

Макмерфі обертається й дивиться йому у вічі. Чезвік сідає.

Макмерфі (помовчавши, знизує плечима). Он як... Ну, мого скальпа вона не дістане.

Гардінг. Само собою.

Макмерфі. І я не дозволю, щоб якась стервоза пропустила через мене три тисячі вольтів.

Гардінг. Певна річ.

Макмерфі (йдучи до дверей). То якого ж біса...

Гардінг. Містере Макмерфі!

Макмерфі зупиняється.

(Вклоняється йому.) Вітаю вас зі вступом до нашого клубу.

Макмерфі (обертається, повільно йде назад). То ти кажеш, вона нічого не зможе заподіяти, поки не виведе тебе з рівноваги?

Гардінг (насторожено). Саме так.

Макмерфі. Поки не допече тобі до живого... Щоб ти, скажімо, зацідив їй у ніс чи вилаяв її останніми словами.

Гардінг. Доки ви зумієте стримувати себе, вам ніщо не загрожує.

Макмерфі походить сюди-туди, насвистуючи і щось обмірковуючи. Пацієнти напружено стежать за ним.

Макмерфі. О'кей. Можете вважати, пташенята, що перед вами справжній боєць. То не хотіли б ви поставити на це монету?

Гардінг. На що?

Макмерфі. На те, що я зігну її в дугу.

Гардінг (радісно). Ви пропонуєте закладатись на це?

Макмерфі. Обіцяю, що не мине й тижня, як я таки підсиплю їй перцю під спідничку. Я їй так утру маку, що вона трісне по всіх своїх акуратненьких швах, і ви пересвідчитесь, друзяки, що можна вкоськати і її. Всього лише тиждень, хлопці, і якщо завдяки мені вона не побачить смаленого вовка — гроші ваші!

Чезвік (у захваті). Ох ти ж!

Макмерфі. Кому там зайва п'ятірка муляє кишеню? Давайте, хлопці, закладайтесь або шивайтесь!

Гардінг. Містере Макмерфі... такий заклад вартий і більших грошей. П'ятнадцять доларів проти ваших п'яти, що вам це не вдасться.

Макмерфі (тимчасом як усі інші вже товпляться, підписуючи боргові зобов'язання). Підходьте, підходьте! Не прогавте! Це ваше колесо фортуни, ваша щаслива карта! Ви станете свідками двобою століття. Один лише тиждень, сім днів! Усі прийомчики дозволено! Ер Пе Макмерфі проти старшої сестри, до нокауту. Пан або пропав. Ставки — три до одного, хлопці, гроші на бочку, ану, ану!..

Мартіні. Ставлю п'ять доларів...

Макмерфі. П'ятірку — на бігуна!

Заходить сестра Ретчед.

Сестра Ретчед. Джентльмени, час до трудової терапії...

Пацієнти кидаються врозтіч. Вільямс відриває Раклі від стіни й веде його до палати.

Містере Макмерфі! Що тут за метушня?

Макмерфі (записуючи останні ставки). Це ми собі виградали одну безневинну гру.

Сестра Ретчед. Ви певні, що це не азартна гра?

Макмерфі (обурено). Боронь боже, мем!

Сестра Ретчед посміхається й виходить.

Яка там у біса азартна гра? Це ж певний виграш! (Виходить.)

Водночас гасне світло, крім променя, спрямованого на вождя Бромдена. Лунає пронизлива електронна музика, і під її акомпанемент вогниці в кабіні поста весь час змінюють свій візерунок.

Вождь Бромден (фонограма). Бачиш, як воно, тату? Вночі тут усе регулюється автоматично. Бо саме вночі вони виробляють з нами що хочуть... Удень таке витворять аж надто страшно. А коли їм замало ночі — вони розтягують її. Так-так, тату, це щира правда. Вони крутять часом, як того забажають: хочуть — пришвидшують його, хочуть — уповільнюють. Я сам бачив, як три місяці промайнули за годину. Бачив, як три дні змигнули ось так... (Ляскає пальцями.)

З боку палат долинає бадьорий свист. Мерехтливі вогники та музика зникають. Їх змінює звичайне нічне освітлення. Вождь Бромден опускається навколiшки біля свого крісла-гойдалки. Швидко заходить Макмерфі. Він босий, на ньому тільки джинси і кашкет. Він розглядається навколо, шукаючи свою сороміцьку колоду карт. Ось побачив її і тут же скопив у руки.

Макмерфі. Ось ви де, мої Любі, не хотілося б вас втрачати. (Огнією рукою тасує колоду, «знімає» її і складає карти разом, тішачись своєю спритністю. Раптом помічає вождя Бромдена). Гей, вождю, ти чого не спиши?

Вождь Бромден тим часом перевернув крісло-гойдалку і тепер відколупує щось знизу від сидіння. Макмерфі з цікавістю підходить до нього.

Що ти там робиш? (Опускається навколiшки поруч з вождем і аж присвітує від подиву, придивившись до споду сидіння.) Святий боже! Та тут же тисяч із десять жувачок! Оце ти їх тут ховаєш, вождю? Стривай-но, зараз ми знайдемо тобі щось краще. (Засовує руку до кишені і з триумфом видобуває звідти пачку жувальних гумок.) Фруктові — годяться? (Знімає обгортку й засовує гумку вождеві в рот.) На ось, індіанцю, зразу в роті посвіжішає.

Чути брязкіт ключа у дверях, що ведуть до відділення.

Вшиваймося! Хтось іде! (Швидко ховається за виступом стіни.)

Вождь Бромден наслідує його приклад. Вони стоять, притиснувшись один до одного, а до кімнати тим часом заходить літній негр — нічний черговий Теркл. Щось мугикаючи собі під ніс, Теркл піднімає перекинуті стільці й оглядає кімнату, присвічуючи собі кишеньковим ліхтариком. Дістає із задньої кишені пляшку й прикладається до неї. А тоді виходить, наспівуючи щось сумне. Макмерфі та вождь Бромден виходять із своєї схованки.

(Замислено дивиться на вождя.) А знаєш, вождю... коли я крикнув — ти здригнувся. А хтось казав мені, ніби ти глуха тетеря! (Тицяє вождя пальцем під ребра, весело пирскає і, далі сміючись, швидко йде до палати.)

Вождь виходить за ним. Світло гасне.

Освітлюється порожня загальна кімната. Ранок. З'являються санітари Уоррен та Вільямс. В руках у них швабри, ганчірки, відерце з мильним порошком — вони наміряються прибирати. Складають усе причадалля на підлогу й протирають шибки та плінтуси.

Уоррен. Усе заяложено, замашене.

Вільямс. Подряпане.

Уоррен. Старша як побачить — такий галас зчинить.

Вільямс. Відлупцює отим своїм кошником.

Уоррен. Дзуськи! Дамо їй відкоша.

Вільямс. Диви, який хоробрий!

Уоррен. Заткнемо їй пельку цією от банкою!..

Вільямс. Повалимо на підлогу...

Уоррен. Розімкнемо зуби!..

Вільямс. І весь цей мотлох — у горлянку!..

Уоррен. Ще й мітлою проштовхнемо, щоб усе проглінула!

Вдають, ніби топчуть ногами старшу сестру.

Макмерфі (чути лише його спів).

«Твій коник підбився, — сказала вона. —
Йому дам я сіна, тобі дам вина».

(Виходить з палати із зубною щіточкою в руці й підстрибом біжить до туалету. Крім кашкетика й рушника, обвитого навколо стегон, на ньому нічого немає). Доброго ранку, хлопці!

Санітари витріщаються на нього, вражені не так його вбранням, як співом.

(Заходить до туалету, вдоволений собою і потішений.)

Прощай, моя люба, я знаю його-о-о,
Не їстиме коник мій сіна твого.

(Так само підстрибом виходить з туалету і дружньо плескає Уоррена по плечі.) Гей, приятелю, чи можна тут у вас роздобути пасту для моїх іклів?

Уоррен (витріщившись на руку, яка лягла йому на плече). Ми відмикаємо шафу лише о шостій сорок п'ять.

Макмерфі. Он вона, виходить, де! Замкнена у шафі?

Уоррен. Точно.

Макмерфі. Так-так-так... А як ти вважаєш — чому замикають на ключ зубну пасту? Адже в ній, здається, нема нічого небезпечного?

Вільямс (*передчуваючи якусь мороку, підходить ближче*). Такі в нас у лікарні правила, ось чому.

Макмерфі. А-а, правила. А все ж — чому?

Вільямс. Ну, а зрештою, на що б це було схоже, якби кожен чистив зуби, коли йому забандюриться?

Макмерфі (*розважливо*). Еге ж, еге ж, здається, я вас зрозумів: ці правила для тих, кому, чого доброго, заманеться чистити зуби щоразу, як поїсть.

Вільямс. Господи, та хіба не зрозуміло?

Макмерфі. Так, тепер, здається, зрозуміло. То ти кажеш, кожен чистив би зуби, коли йому закортить?

Вільямс. Звісно. А воно ж...

Макмерфі. І справді, де ж це бачено? Ще почнуть чистити зуби о пів на сьому, о чверть на сьому, а то ще й, гляди, о шостій ранку!

Уоррен (*збитий з пантелику*). Ну ж бо, Вільямсе... Час братися до роботи...

Макмерфі. Е-е, заждіть, а це у вас що таке?

Уоррен. Де?

Макмерфі. Та ось — що це тут за гідота в банці?

Уоррен. Мильний порошок.

Макмерфі. А-а... Взагалі-то я звик до пасти... (*Встромляє щіточку в банку і стукає нею об вінець, струшуючи зайвий порошок*.) Ну, а ці ваші кретинські правила — до них ми ще доберемося. (*Співаючи, підстрибом зникає за дверима туалету; ось уже звідти замість співу долинає нерозбірливе мурмотіння — то він чистить зуби.*)

Санітари дурнувато дивляться на двері. Тоді Уоррен помічає вождя Бромдена, хапає мітлу й сердито підступає до нього.

Уоррен (*тицяє мітлу вождєві до рук*). На ось, чорти б тебе вхопили, попрацюй, а то тільки стоїш і лупаєш очима, мов баран. Ворушись, неробо! Ворушись!

Вождь заходжується машинально підмітати.

З'являється сестра Ретчед; відмикає кабінку поста і аж ціпеніє, почувши якісь незвичні звуки.

Макмерфі (*за дверима туалету; спів його тепер нагадує ревіння*).

Батьки твої кажуть, що я надто бідний,
Й ступити не гідний на твій я поріг.
Що бідний — то бідний, та сам собі рідний.
Вам — ваше багатство, мені ж — сто доріг.

(*Виходить із туалету саме вчасно, щоб проспівати останній рядок просто в обличчя сестрі Ретчед, яка з жахом дивиться на майже голого чоловіка.*) Доброго ранку, міс Ретчед! Як воно там у світі?

Сестра Ретчед. Як ви можете отак ходити... в самому рушнику?

Макмерфі. А що, ходити в рушнику теж проти правил? О'кей, тоді я... (*Береться за краї рушника.*)

Сестра Ретчед. Припиніть! Спробуйте тільки! (*Погрозливо.*) Негайно йдіть до палати і вдягніться як слід.

Пацієнти, що вже вийшли з палат, спостерігають цю сцену.

Макмерфі (*похнюпивши носа, ніби ось-ось заплаче*). Я не можу вдягнутися, мем. Вночі якийсь злодій поцупив усі мої речі.

Сестра Ретчед. Поцупив?.. Ваш одяг, певне, віднесли до пральні. Вільямсе!

Вільямс (*квапливо*). За прання відповідає Уоррен.

Сестра Ретчед. Уоррене! Підійдіть-но сюди.

Уоррен з острахом підходить.

Ви хіба не бачите, що на цьому чоловікові нема нічого, крім рушника?

Макмерфі (*пошепки*). І кашкета.

Сестра Ретчед. Ну?

Уоррен. Він... він устав надто рано.

Сестра Ретчед. Отже, встав надто рано! Негайно принесіть його одяг, містере Уоррен, або лаштуйтеся два тижні мити у геріатричному відділенні нічні горщики.

Уоррен виходить, ледь тамуючи злість. Макмерфі насвистує йому навздогін кілька тактів із «Любої Джорджії Браун», ще й пританцьовує.

А ви — зніміть цей рушник, зараз же!

Макмерфі. Слухаюсь! *(Зриває з себе рушник і застається в чорних атласних трусах; з них візерунок — великі білі кити з червоними очима. Весело всміхається.)* Чудо, правда? *(Крутиться на всі боки, показуючи труси всім.)* Подарунок однієї любки з Орегонського університету. Казала, що я для неї — справжній ідеал.

Входить сестра Флінн, і Макмерфі вдає, ніби хоче обняти її. Дівчина злякано зойкає і тікає.

Сестра Ретчед. От і гаразд, містере Макмерфі. Якщо ви закінчили показ своїх чоловічих принад, то, думаю, вам пора і вдягнутись.

Макмерфі *(піднімає з підлоги рушник)*. Залюбки-и! *(Йде, поллескуючи себе по голому животу, й співає.)*

Мене завела до кімнатки й жагу мою там остудила,
Й шепнула на вухо матері: «Ніко-о-го я так не любила».

Сестра Ретчед *(до Вільямса, який стоїть, скалячись)*. Вам що, нема чого робити, як стояти тут і витріщатися? Щоб мені в цій кімнаті порошинки не було! *(Лагідно всміхається до хворих.)* Джентльмени, вам, мабуть, слід одягнутися?

Усі квапливо зникають у палаті. Сестра Ретчед підходить до сестри Флінн, яка стоїть біля шапки для ліків.

Сестра Флінн. Ач який! І що ви про нього скажете, міс Ретчед?

Сестра Ретчед. Про містера Макмерфі?

Сестра Флінн. Бачте, він і гарний, і приязний, і таке інше, та, здається мені, прагне верховодити.

Сестра Ретчед *(розкладаючи ліки на таці)*. Боюся, саме це в нього на меті. Можливо, щось у нього і вийде... на якийсь час.

Сестра Флінн. Але навіщо воно йому? І чого він доб'ється?

Сестра Ретчед. Ви забуваєте, сестро Флінн: адже наш заклад для людей ненормальних.

Світло враз гасне — один лише промінець спрямовано на вожда Бромдена, що стоїть з мітлою в руках. Сестра Ретчед зайшла до кабінки. З'являються х в о р і та У о р р е н, вони йдуть по сцені, перетинаючи світляний промінь. Розставляють стільці для співбесіди. Тим часом ми чуємо, що думає вожда.

Вожда Бромден *(фонограма)*. Пригадую, тату, якимось на різдво... тут, у лікарні, рівно опівночі, — а надворі був такий вітрище! — навстіж розчиняються двері, і заходить кремезний дідуган, весь у червоному, з довгою сивою бородою та вусами. «Хо-хо-хо! — каже він. — Я радо залишився б у вас, але маю поспішати, часу в мене, знаєте, обмаль, усе розраховано». Аж раптом санітари як наскочать на нього, засліпили ліхтариками, напхали транквілізаторами — і прямисінько нагору, до буйних. І тримали його там шість років, тату, а коли випустили, то був він лисий, як коліно, і худющий, мов тичка.

Спалахує світло. Уоррен заходить до кабінки, а сестра Ретчед виходить. Усі готові до співбесіди; немає лише Макмерфі та доктора Співі.

Сестра Ретчед *(згортає книгу записів)*. Передусім, мої любі, поки ми не почали співбесіду, я хотіла б обговорити з вами дещо. Неофіційно, розумієте? Це стосується пацієнта Макмерфі.

Чезвік. Е, а де ж Макмерфі?

Сестра Ретчед. Я запропонувала йому побалакати з доктором Співі. Ніяких рішень, зрозуміло, ми тут приймати не збираємося. Просто я вважаю, що слід заборонити йому виводити з рівноваги інших хворих.

Скенлон. Мене він з рівноваги не виводить.

Чезвік. І мене ні!

Сестра Ретчед. Ви, можливо, й самі цього не усвідомлюєте. Одначе...

За лаштунками чути приглушений сміх, відлуння товариської розмови; двері розчиняються і заходять доктор Співі та Макмерфі. Останній обняв рукою лікаря за плечі, вони дружньо поглядають один на одного; Макмерфі навіть бере в лікаря ключ, щоб замкнути позаду двері.

Макмерфі. Ви згодні, док? Що ви на це скажете?

Доктор Співі. О, чудова пропозиція!

Макмерфі. Таке тут закрутимо! *(Тицяє доктора Співі пальцем під ребра.)*

Обидва заходяться сміхом, жартома штовхаючи один одного.

Сестра Ретчед. Докторе! Докторе, в нас саме співбесіда.

Доктор Співі. Що таке? О, вибачте, продовжуйте, прошу!

Сестра Ретчед *(з крижаною посмішкою)*. Гаразд. Ми якраз обговорювали моральні проблеми.

Доктор Співі. А-а, та й ми ж оце говорили про те саме! І я запропонував... (До Макмерфі, спантеличено.) Чи то ви запропонували?

Макмерфі. Ні, хай йому чорт, то була ваша ідея.

Доктор Співі. Отож я запропонував — що ви на це скажете? — влаштувати тут карнавал.

Сестра Ретчед. Карн... карнавал?

Доктор Співі (широко всміхаючись). Просто тут, у відділенні! Це буде така розвага! Різноманітні ігри, аукціон, гірлянди... (До пацієнтів.) А ви, люди, що на це скажете?

Чезвік (підбадьорений Макмерфі, який показує йому великого пальця). О-о! Та це ж чудова ідея!

Доктор Співі. І не позбавлена терапевтичної дії.

Скенлон. Чорт, та звісно! Карнавал дасть таку терапію!

Чезвік. Скенлон міг би підірвати свою бомбу. А я на трудовій терапії змайструю кільця: накидатимемо їх на шпичаки — хто вправніше.

Макмерфі. А я крутитиму колесо щастя. (Співучим голосом.) Увага, увага, леді і джентльмени, всі сюди! Спробуйте щастя! Усього десять центів, лише один оберт колеса — і всі багатства світу ваші!

Доктор Співі. Чудово!

Мартіні. А я продаватиму всяку всячину!

Доктор Співі. Чудово, чудово! А якої ви думки, міс Ретчед?

Сестра Ретчед дивиться на нього з крижаною посмішкою.

К-к... карнавал. Тут... у відділенні.

Сестра Ретчед (по тривалій паузі, яка промовисто свідчить — ідею вже поховано). Згодна: це може мати терапевтичний ефект. Але спершу слід обговорити це на зборах персоналу. Ви, очевидно, так і хотіли вчинити, докторе?

Доктор Співі. Атож... Я думав... Кілька пацієнтів звірилися мені... але збори персоналу... так, звичайно.

Сестра Ретчед. А ще, докторе, я порадила б вам відхилити прохання містера Макмерфі стосовно візиту до нього... як він сам висловився, «ціпочки на ім'я Кенді Стар», — аж поки він докладніше ознайомиться з правилами нашого відділення.

Доктор Співі. Та я... бачте... містер Макмерфі подав мені заяву, коли зайшов до мене в кабінет, і я подумав... я хочу сказати, оскільки він тут уже тиждень... я цей папірець підписав.

Макмерфі не приховує свого триумфу. Біллі поділяє його радість. Вождь Бромден ховає мітлу до комірчини.

Сестра Ретчед (розгортає книгу записів). Зрозуміло. Отже, сьогодні поговоримо про Біллі Біббіта і його недорікуватість. Чи можеш ти пригадати, Біллі, коли вперше відчув труднощі з вимовою? Коли ти почав заїкатися?

Біллі. Та зразу ж, як заговорив. Як вимовив «м-м-ма-а-ма». А коли я освідчувався одній д-дівчині, то геть заплутався. Я сказав: «Л-л-люба, чи підеш ти за м-ме... м-ме... м-ме...»

Макмерфі приязно сміється.

(Глянувши на нього, і собі хихоче.) І ніяк не докажу, а вона як розреготеться!

Сестра Ретчед. Твоя мама розповідала мені про ту дівчину, Біллі. Зважаючи на все, вона була тобі не пара. Можливо, це тебе й лякало?

Біллі. Ні!

Сестра Ретчед. Тоді що?

Біллі. Я л-любив її!

Сестра Ретчед. А ти не вважаєш, що все було навпаки? Ось твоя мама, Біллі, каже — я цитую: «То була промітна шльондра, вона тільки й думала, як окрутити мого Біллі, тому що...»

Біллі (розпачливо). Ні! Вона б-була чудова д-дівчина!..

Ураз згасає світло, один лише промінь спрямовано на вождя Бромдена. Чути стрілянину.

Голос (у гучномовцях). Бромдене!.. Забери цього хлопця з-під дерева, поки його не застрелили! Бромдене, Бромдене... Бромдене! Ти чуєш?.. Бромдене, сучий сину, ти мене чуєш?

Вибухають снаряди, строчить кулемет. Нажаханий вождь Бромден безладно кидається по сцені, та коли стрілянина вщухає, заспокоюється.

Вождь Бромден (голос у гучномовцях). Я не в змозі допомогти тобі, Біллі. Ніхто з нас не в змозі. Тільки-но хтось допомагає комусь, він підставляє себе. Ось чого не може збагнути Макмерфі: ми шануємося, щоб уціліти. Тому

ніхто й не нарікає на туман. Хоч як тобі зле — а пірнеш у туман, і почуваш себе в безпеці.

Миттю спалахує повне світло.

Макмерфі. А знаєте, я маю одну пропозицію.

Сестра Ретчед. Якщо ви хочете висловитися, то повинні спершу зарекомендувати себе.

Макмерфі. Ви що — досі мене не знаєте?

Сестра Ретчед. Я вас знаю, але не визнаю.

Макмерфі. Справді, ви втрапили в бісову халепу. (Співчутливо.) Хочете, обговоримо й це?

Сестра Ретчед. Докторе, а чи не обговорити нам містера Макмерфі?

Доктор Співі. На предмет чого?

Сестра Ретчед. Я помічаю явне погіршення дисципліни, відколи він у нас з'явився. А чи не спробувати нам інші методи терапії...

Макмерфі. Ну-ну! Хочете приєднати мене до вашого електричного агрегату й наснажити?

Сестра Ретчед (посміхаючись). Для вашого ж добра, Рендле.

Макмерфі. Дідька лисого!

Доктор Співі (неспогівано). Мушу сказати, сестро, я згоден з хворим Макмерфі. Вважаю, що розум у нього ясний, він комунікабельний і, незважаючи на свій послужний список, не виявив нахилу до бешкетництва. Тож мушу зробити висновок, що електрошокова терапія йому не показана.

Сестра Ретчед. От і чудово. Ну, якщо нам більше нема чого...

Макмерфі. Док, у мене до вас невеличке прохання...

Сестра Ретчед. Докторе, мені здається, ви повинні розтлумачити пацієнтові, що мета наших співбесід суто терапевтична, і всі оці дрібниці...

Макмерфі. Дрібниці? Це ви про чемпіонат з бейсболу?

Доктор Співі. Чемпіонат з бейсболу?

Макмерфі. Атож, док, він починається в п'ятницю. Такі матчі! А тут у нас правило — дивитися телевизор лише ввечері. Давайте змінимо розклад і дивитимемось передачі вдень.

Сестра Ретчед (солодким голосом). З терапевтичних міркувань?

Макмерфі. Авжеж, сто чортів, з терапевтичних!

Сестра Ретчед. Чи, може, ви вже збираєтеся розбагатіти на цьому?

Макмерфі. Ну то як щодо матчів, хлопці? Ви що, не хочете подивитися чемпіонат? Чезвіку!

Чезвік. Чому ж ні?

Макмерфі. Скенлоне?

Скенлон (збентежено). Не знаю, Мак...

Сестра Ретчед. Містере Скенлон, пригадую, як ви три дні відмовляли-ся від їжі, поки ми дозволили вам вмикати телевизор о шостій замість о пів на сьому.

Скенлон. Треба ж людині бути в курсі новин, чи як? Господи, та нас могли б розбомбити доценту, а ми б довідалися про це лише через тиждень. (До сестри Ретчед.) А що, обидві передачі дивитись не можна? Га?

Сестра Ретчед. Певно, що не можна.

Скенлон. Ну, може, цього тижня нас і не розбомблять.

Макмерфі. Браво! Нумо голосувати. Усі, хто «за», — підніміть руки!

Чезвік підіймає руку. Потім Скенлон. Усі інші втупились у підлогу.

Та що це з вами? Я вважав, що ви, хлопці, цілком вільні голосувати в такій справі. Чи не так, док?

Доктор Співі киває головою.

Ну, то хто хоче дивитися матчі з бейсболу?

Чезвік піднімає руку ще вище, та всі інші так і сидять.

Що з вами, хлопці?

Сестра Ретчед. Троє, містере Макмерфі. Лише троє. Замало, щоб змінити правила. Отже, вирішено, то, може, на цьому й закінчимо нашу співбесіду?

Макмерфі. Та вже ж... закінчимо цю паскудну співбесіду.

Доктор Співі встає й виходить. Сестра Ретчед кладе книгу записів на місце і теж іде. Пацієнти розставляють стільці по місцях і розходяться по кімнаті. Уоррен допомагає їм навести лад, потім повертається в кабину.

Біллі (не витримує). Слухайте, Рендле. Д-дехто з нас д-давно вже тут. А д-дехто буде ще довго по тому, як вас випишуть. По тому, як закінчиться чемпіонат з бейсболу. То невже ви не бачите... невже не розумієте...

Ма к м е р ф і (заперечливо хитає головою). Ні, не розумію. Цього — я не розумію!

Біллі в розпачі відвертається.

Гардінгу, а що сталося з вами?

Гардінг знизує плечима й відвертається.

Чого ви, хлопці, боїтеся? Та ви просто слабаки. Ну що ж, хай вона поїдом вас їсть, а я — пас. Мені лишається тільки вийти в ці двері, захряснути їх за собою, забити цвяхами — і по всьому.

Біллі. Ач який хоробрий! А як ви звідси виберетеся?

Ма к м е р ф і. Та існує сорок способів!

Гардінг. Назвіть хоча б один.

Ма к м е р ф і. Ви що, думаете, я жартую? (Розглядається навколо; поглядає його падає на сталевий ящик з електрообладнанням, що притулився біля самої kabini поста.) Он та штука, на якій сидить Біллі... Швиргону нею у вікно, і ґрати полетять.

Гардінг. Не чув, щоб психи могли вергати горами.

Ма к м е р ф і. А чорт, ти хочеш сказати, що я не підніму цієї іграшки?

Гардінг. Ця іграшка важить півтонни. І там у ній усе електричне господарство поста.

Скенлон. Ну й нехай, а ти спробуй, Мак. Влаштуєш коротке замикання, і вся ця бісова лікарня вилетить на орбіту. (Показує Гардінгу наставлений угору великий палець.)

Ма к м е р ф і. Хто закладе п'ять монет?

Гардінг. Це ще безглуздіше, ніж ваш заклад щодо старшої сестри.

Ма к м е р ф і. П'ять зелених на бочку, ви, жовтодзьобики! Ніхто в цілому світі не доведе мені, що я не в змозі чого-небудь зробити, поки я сам не спробую. Ось усі ваші розписки, борги за карти. (Ляпає долонею по стільниці, припечатуючи папірці.) Ставлю на карту все — або вдвічі більше, або нічого.

Гардінг. Я згоден!

Усі. Згода!.. Приймаю!.. (І т. ін.)

Ма к м е р ф і. Ану, хлопці, відійдіть. Скенлоне, відведи дітей та жінок у безпечне місце! (Береться за ящик, але марно.)

Скенлон. Ну що, Мак, здаєшся?..

Ма к м е р ф і. А чорта лисого! Це я просто розігріваюсь. А ось тепер вирішальна спроба! (Цього разу він напружує всі свої сили. Заплющує очі, зуби в нього вишкірюються, голова закинута назад. Усе тіло тремтить від напруги.)

У підсвідомому пориві допомогти Макмерфі навіть вождь Бромден зрушає з місця.

Повітря з хрипом виривається з грудей Макмерфі. Він падає на металевий ящик і безсило зсувається на підлогу. У цілковитій тиші чути тільки його важке відсапування. Потім він насилу спинається на ноги, переходить кімнату, судомними тремтячими руками згрібає зі столу боргові розписки. Простягає їх пацієнтам, але ніхто навіть не ворухнеться, і він жбурляє папірці на підлогу. Повертається і, заточуючись, іде до палати.

Гардінг. Мак...

Макмерфі спинається.

Ніхто не зміг би підняти цю штуку.

Ма к м е р ф і (обертається, на очах у нього блищать сльози люті й розпачу). Але ж я доклав усіх сил! Сто чортів, я доклав усіх сил! (Зникає в палаті.)

Вождь Бромден ступає крок чи два йому вслід, простягаючи до нього руки. Світло гасне, лише один промінь спрямовано на вождя Бромдена. Всі пацієнти, крім нього, виходять.

Вождь Бромден (фонограма). Хочу доторкнутись до нього. Хочу доторкнутись до нього, щоб допомогти йому. Ні. Хочу доторкнутись до нього, бо я теж ненормальний. Ні, знову не так... Якби я справді був ненормальний, я прагнув би чогось іншого. Просто я хочу доторкнутись до нього.

Повне світло. Санітар Вільямс іде через усю кімнату до вождя Бромдена з мітлою в руках.

Вільямс. До праці, люди, ану починаймо!

Пацієнти натирають підлогу, протирають ганчіркою меблі і т. ін. Вільямс вкладає до рук вождя мітлу, підштовхує його, і той, немов автомат, починає підмітати.

Сестра Ретчед заходить до kabini поста. Чути уривок якоїсь пісні — то співає в туалеті Макмерфі. Вільямс підходить до віконця туалету і, відчувачи щось не те, заглядає туди. Підозра його підтверджується — він прямує до kabini і стукає в скло. Сестра Ретчед відсуває скляну панель, вислуховує те, що шепоче їй на вухо Вільямс, а тоді, спохмурнівши, виходить з kabini й прямує до туалету.

Сестра Ретчед (стукає у двері). Містере Макмерфі, містере Макмерфі!

Ма к м е р ф і (вистромляє голову з дверей). Що, мем?

Сестра Ретчед. Вийдіть, будь ласка.

Макмерфі виходить із щіткою для миття пісуарів. Сестра Ретчед мерщій прослизає повз нього в туалет.

Макмерфі. Ого! Як їй припекло!

Сестра Ретчед (*виходить розгнівана*). Містере Макмерфі, це неподобство!

Макмерфі (*твердо*). Ні, мем, це туалет.

Сестра Ретчед. Вам слід знати, що пісуари мають бути чисті.

Макмерфі. Бачте, мем, для когось, може, вони й не чисті, а як на мене, то я збираюся бурити в них, а не їсти з них.

Сестра Ретчед. Гадаю, ми дамо вам іншу роботу. (*Заходить до поста.*)

Макмерфі (*тицяє мокрою щіткою Вільямса в груди*). Тримай, приятелю!

Розлючений Вільямс ховає щітку до комірчини, тоді заходить до поста.

(*До пацієнтів.*) Ну як, хлопці, готові платити заклад?

Гардінг. Ви його ще не виграли, друже!

Макмерфі (*підходить до вождя Бромдена, виймаючи з кишені пачку жувальної гумки; співає*).

Чи ж утратить смак жувачка, як пролежить ніч під кріслом?

Чи затвердне так, що вранці зуби зразу на ній тріснуть?

(*Весело сміється і вкладає пачку до рук вождя Бромдена.*)

Уоррен (*з'являється*). До вас прийшли, містере Макмерфі.

Заходить Кенді Стар.

Кенді. Макмерфі!

Макмерфі. Кенді, любонько моя!

Кенді. Ох ти ж бісів Макмерфі! (*Кигається йому на шию.*)

Вони цілуються,— та ще й як! — і всі голови повертаються до них. Сестра Ретчед клацає мікрофоном.

Сестра Ретчед. Будь ласка, відрекомендуйте вашу гостю.

Макмерфі (*на повен голос*). Та це ж моя мамуля, бий її сила божа! (*До чоловіків.*) Хлопці, це Кенді Стар.

Кенді (*всміхаючись, обертається до них*). Привіт, хлопці, як ся маєте? (*До Скеллона.*) Гей, татуню, а ти тут за що?

Скеллон. Згвалтування.

Макмерфі (*сміється*). Серденько, а це Біллі Біббіт. Ти не повіриш, але в нього ще не було жодної дівчини.

Кенді (*огразу ж проїнявшись співчуттям, бере Біллі за руку*). Бідолашенький ти мій, то за це тебе сюди й запроторили?

Макмерфі. Іди-но сюди, погомонимо. (*Сідає з нею на диван.*)

Біллі, як заворожений, підходить до них і стає поруч.

Як там Сандра?

Кенді. Зав'язала, хлопче, і схоже, що міцно. Вийшла заміж.

Макмерфі. Куди вийшла, куди?..

Кенді (*хихоче*). Уяви собі. Наша Сенді — заміжня жінка.

Макмерфі. Отакої! І кого ж вона підхопила?

Кенді. Пам'ятаєш Арті з Бівертона? Завжди він з'являвся на вечірках з якоюсь поганню — змією, або білим пацюком, або ще з якимсь стервом. Господи, ну справжнісінький маніяк! (*Враз затуляє долонею рота і дивиться на хворих широко розкритими очима.*)

Макмерфі. Пусте, рибонько. Ті, хто живе на волі, куди схибленіші, ніж вони.

Кенді. Ах ти ж бісів Макмерфі! (*Міцно обіймає його.*)

В гучномовцях клацає.

Сестра Ретчед (*у мікрофон*). Містере Макмерфі...

Макмерфі (*піднімає догори обидві руки*). Гаразд, гаразд!

Кенді. Чи тобі тут не зле, любчику? Як вони поводяться з тобою, добре?

Макмерфі. Таки добре, хай їм сто чортів! Годують — смакота! А ліжка тут знаєш як!.. Е, та чого ж це я ще й досі не показав тобі спальню?

Кенді (*підхоплюється*). А й справді!

Макмерфі бере її за руку й рушає до палати, аж тут у гучномовці знову клацає.

Сестра Ретчед. Містере Макмерфі...

Макмерфі (*повертає назад*). Гаразд, гаразд. (*Виходить на середину кімнати і креслить у повітрі пальцем хрестик, ніби позначає точне місце. Кричить до сестри Ретчед.*) Тут?.. Тут?.. (*До Кенді.*) Думаю, їй цікаво подивитись, як це робиться. (*Хапає Кенді в обійми; тихо нашіптує їй.*) Слухай, рибонько, у мене

ідея. Ти тут згадувала про наші вечірки, ну й усе таке... Закладаюся, що ми зможемо влаштувати це просто тут.

Дехто з пацієнтів, прислухаючись, підходить ближче.

Кенді. Жартуєш?

Макмерфі. А може, тобі вдасться прихопити й Сандру?

Кенді. Я ж тобі сказала — наша Сандра вискочила заміж.

Макмерфі. То й що? Вона на вечірки уже не ходить?

Кенді. Звісно, ходить! Але ж... як ми сюди проберемося?

Макмерфі розглядається навколо, киває їй, щоб присунулася ще ближче до нього й швидко шепоче їй щось на вухо. Пацієнти тим часом стають навколо них.

(Вдоволено хихоче.) Справжній кайф! *(Кидается йому в обійми.)*

Сестра Ретчед *(у мікрофон)*. Містере Макмерфі, боюся, вам доведеться попросити вашу відвідувачку залишити нас.

Кенді *(обурено)*. Е-е! Та я ж тільки поріг переступила!

Макмерфі *(підморгує їй)*. Ще встигнемо, рибонько. Попрощайся з хлопцями.

Кенді *(обіймаючись із ним)*. Ох ти ж бісів Макмерфі! *(Хворим.)* До зустрічі, хлопці. *(Виходить.)*

Макмерфі. Славна дівуля. З хорошої родини.

Біллі *(не витримує)*. Невже ця вечірка — н-насправді?

Макмерфі. А чом би й ні?

Скенлон. Вечірка — тут?

Макмерфі. У тім-то й весь фокус.

Біллі. І К-кенді б-буде?

Макмерфі. Добра лошичка, правда? Хотів би пожирувати з такою?

Біллі *(переповнений почуттям)*. О!..

Гардінг. Мій друже, та за самé нахабство ця ваша витівка заслуговує на перший приз.

Макмерфі. Я втну таку гульку, якої жоден дурдїм не бачив.

Мартіні *(радо сплескує в долоні)*. Ну й вечірку ж ми влаштуємо, хлопці!

Макмерфі *(підловлюючи його)*. Ми? Хто це, чорт його бери, ми?

Гардінг. А хіба нас не запрошують?

Макмерфі. Звісно, ні.

Біллі *(розгублено)*. Але чому?

Макмерфі. А тому, що остобісіли ви мені, психи, ось чому! Перепудилися, мов баби! А знаєте, що в цю саму хвилину відбувається? Бейсбольний чемпіонат! І через вас, безхребетних ідіотів, я не можу його подивитися!

Чезвік. Але ж ми намагалися підтримати тебе, Мак.

Макмерфі. Так — ти і Скенлон. А всі інші так перепудилися, що навіть побоялися підняти руку!

Гардінг. Мені дуже прикро, Мак. Якби питання не було вже закрите...

Макмерфі. А хіба є правило, де сказано, що не можна повторити голосування?

Гардінг. Н-ні, такого я не пригадую.

Макмерфі. Отже, спробуймо?

Сестра Ретчед виходить із кабінки і простує до хворих. За нею іде Вільямс.

Сестра Ретчед. Вам що, джентльмени, нема чим зайнятися?

Макмерфі *(твердо)*. Є, звичайно, але зараз ми скликаємо термінові збори ради пацієнтів.

Сестра Ретчед. І хто ж їх скликає?

Макмерфі. Містер Джеймс Гардінг, голова ради.

Гардінг *(не зразу; затинаючись під поглядом сестри Ретчед)*. Авжеж, міс Ретчед.

Сестра Ретчед. З якою метою?

Гардінг. Щоб... щоб...

Макмерфі. Щоб переголосувати — і дивитися телевизор удень.

Сестра Ретчед. Зрозуміло.

Макмерфі. Ну, хлопці!..

Сестра Ретчед. Хвилиночку. А чи не здається декому з вас, що містер Макмерфі накидає нам свої бажання? Я навіть думаю, чи не перевести його до іншого відділення?

Скенлон. Не можете ж ви послати його до буйних лише за те, що він запропонував нам переголосувати?

Чезвік *(з викликом)*. Звісно, ні!

Сестра Ретчед (*до Макмерфі*). Ви певні, що нове голосування цілком удовольнить вас?

Макмерфі. Просто я хочу пересвідчитися, раз і назавжди, в кого з цих курчат лишилася бодай крапля мужності.

Сестра Ретчед. Чудово. Усі, хто бажає дивитися телевизор удень, підніміть руки.

Руки піднімаються вгору. Рука Біллі — трохи повільніше, ніж інші. Зрештою руки піднімають усі, крім вождя Бромдена.

Макмерфі (*кидається до телевизора*). Вмикаю!

Сестра Ретчед. Заждіть хвилиночку! За правилами постанова має бути одногосна.

Макмерфі. Одногосна?.. (*Нарешті до нього доходить, і він, усе ще не ймучи собі віри, показує на Бромдена.*) То ви хочете, щоб і вождь проголосував?..

Бромденіві саме заманулося поставити мітлу на місце; він заходить з нею до комірчини й зачиняє за собою двері.

Гардінг (*киває, з нещасним виразом обличчя*). Вимагається згода всього відділення.

Макмерфі. То це така ваша демократія? Більшої нісенітниці...

Сестра Ретчед (*спокійно*). Ви, здається, засмучені, містере Макмерфі. Мені треба занотувати це.

Макмерфі. Стривайте!..

Сестра Ретчед. Збори закінчено.

Макмерфі (*знетямлено*). Та стривайте ж, хай вам чорт, тільки одну хвилину! (*Шукає поглядом вождя, вривається до комірчини.*) Вождю, вождю... (*Витягає Бромдена назовні за сорочку.*) Вождю, ну йди ж бо сюди! Вождю, тепер або ніколи! Або ми люди — або мавпи, або наше зверху — або ми ніщо! Негайно підніми руку!

Сестра Ретчед. Але ж це смішно, бідолаха навіть не чує вас.

Макмерфі. Ану, вождю, піднімай руку, голосуй.

Усі погляди спрямовані на вождя Бромдена. Ще мить — і Макмерфі здається. В розпачі він жбурляє свого кашкетика на підлогу й опускається в крісло-гойдалку, а всі інші повертаються до своїх справ. Сестра Ретчед заходить до кабіни. Тим часом вождь поволі підіймає руку.

Чезвік (*помічає його рух*). Мак!..

Вільямс (*теж помічає*). Міс Ретчед!..

Макмерфі (*збуджено підскакує, показуючи на вождя*). Одногосно!

Пацієнти одразу заметушилися — розставляють стільці, викочують на зручне місце телевизор (він на коліщатах) і т. ін. Сестра Ретчед пильно дивиться на вождя Бромдена.

(*Хапає вождя за руку.*) Сідай уже, опудало ти наше, для тебе сьогодні — найкраще місце!

Скенлон. Ну, швидше ж бо, швидше!..

Сестра Ретчед круто обертається і йде до кабіни поста.

Голос коментатора (*поки Чезвік настроює телевизор*). ...розмахується! Ох, який невдалий кидок, а рахунок — три-два, і один гравець — на другій базі... Який гострий момент!.. Замах. І ось...

У кабіні сестра Ретчед відчиняє дверцята вмонтованої в стіну панелі позад свого столика і клацає перемикачем. Телевизор вимикається. Макмерфі зривається на ноги.

Сестра Ретчед (*у мікрофон*). Збори було вже закінчено.

Макмерфі кидається до неї.

Гардінг (*застережливо*) Мак!

Сестра Ретчед. Прошу пацієнтів повернутися до своїх справ.

Усі сидять нерухомо.

Ви мене чули?

Пацієнти підводяться.

Макмерфі. Ану ні з місця! Біллі, сядь!

Усі знов сідають.

Сестра Ретчед. Ви мене чули?

Пацієнти встають і розходяться у своїх справах.

Макмерфі стоїть там, де стояв.

Макмерфі (*вертається до телевизора і втуплюється в екран*). Е-е, ви тільки гляньте! Який удар! Так серединою і пройшов!

Гардінг (*вмить усе збагнувши, кидає погляд на сестру Ретчед; вагається. Нарешті сідає*). Чеши, ти, вайло клишоноге, чеши!

Мартіні (*сідає на своє місце*). Вже на двох базах, на двох! Стережися! Скенлон. Промох! І другий не впіймав!
Макмерфі. Чеши далі, бога ради, на третю базу, чеши!
Сестра Ретчед (*виходячи з кабінки*). Припиніть це. Припиніть це!
Чезвік. Біжи далі! На іншу базу!
Сестра Ретчед (*стає між ними й телевизором*). Припиніть зараз же, чуєте? Ви підлягаєте мені... підлягаєте мені і повинні мені підкорятись...
Гардінг. Упустив м'яча!
Біллі. Он він к-к-ко-о-титься!..
Гардінг. За ризику!
Макмерфі. Біжи ж, недоумку, біжи! Давай, давай!
Сестра Ретчед. Ви чуєте, облиште це! Містере Гардінг! Містере Чезвік!
(Голос її тоне у вигуках.)

Макмерфі (*перекриваючи галас*). О, сестричко... Принесіть-но мені пляшанку пива й сосиску!
Чезвік. Є-е-е-е!!!
Вибух переможних вигуків. Сестра Ретчед гримасує на пацієнтів, та ніхто її не чує, ніхто не слухає.

ДІЯ ДРУГА

У загальній кімнаті — нікого, крім Раклі, який стоїть на металевому ящику з електричним обладнанням, зчепивши руки перед собою так, що вийшло кільце. Лунає пронизливе сюрчання суддівського свистка, і до кімнати вбігає Макмерфі, за ним — Гардінг, Чезвік, Скенлон і Мартіні. Спідня білизна править їм за спортивні костюми; вони ведуть м'яч, пасують один одному — грають у баскетбол. Слідом за ними біжить вождь Бромден — він тримається осторонь, але тупцяє і стежить за м'ячем, наче й сам хотів би взяти участь у грі. Двічі чи тричі підрадісний крик гравців м'яч потрапляє в кільце, що його утворюють руки Раклі.

Макмерфі. Кидай! Лікті, лікті включай! Атакуйте, ви, каліки, атакуйте!
(*Сюрчить у свисток, зупиняючи гру.*) Раклі, скільки разів тобі повторювати: замри. Кільце аж ніяк не повинне самé ловити м'яч. (*Знову свистить, і гра триває.*)
Мартіні (*пасує м'яч уявному гравцеві*). Джордже, бери!
Макмерфі свистить, кидається за м'ячем, піднімає його.

Макмерфі. Мартіні. Нас у команді лиш п'ятеро. Один... два... три... чотири... п'ять... Облиш свої галюцинації!
Світло враз гасне, лише один промінь спрямовано на вождя Бромдена. Усі інші завмирають там, де стоять. Виникає рухоме зображення водоспаду, і чути пласкіт води.

Вождь Бромден (*фонограма*). Ось він! Водоспад! І як тільки я почув його, тату? Адже він так далеко і за стільки років від мене! Я чую: ось він гуркоче, мов навесні. А онде скидається лосось. І вітер долітає з гір, несе із собою запах снігу! А там, за водоспадом, — наше плем'я. Ти чуєш, як кричать чоловіки, коли влучають дротиком у рибину? Звідки це найшло на мене, тату? Адже воно щезло, коли я був ще дитиною... Чому ж усе повернулося?

Спалахує світло. Гра триває; під голосні крики м'яч літає від гравця до гравця, мовби й не було ніякої паузи.

Заходить санітар Вільямс і стає як укопаний.

Вільямс. Е-е! Тут не можна грати в баскетбол.

Макмерфі. Чому б то? А-а, розумію... порушення ваших правил?

Вільямс (*хапає м'яч*). Точно, приятелю.

Макмерфі. Ох ти ж... Зіпсувати таку гру! Традиційну зустріч випускників.

З'являється сестра Флінні зупиняється, наче вражена шоком.

(*Ide go neї*). Привіт, голубонько! (*Наміряється торкнутись хрестика, що висить у неї на шиї*.) Дай-но подивитись, що це за штучка.

Сестра Флінні (*закує*). Не підходьте!

Макмерфі. Голубонько, я хочу тільки подивитись.

Сестра Флінні (*благально*). Прошу вас...

Макмерфі. Та їй же бо, я не завдам тобі ніякої шкоди, а просто хочу...

Раклі. А, р-р-розтак їх усіх!..

Сестра Флінні (*верескливо*). Не торкайтесь мене, я — католичка!

Відчиняються двері з коридора. Заходить Уоррен, за ним — сестра Ретчед. При її появі всі застигають, мов заворожені. Вільямс із дурнуватим виразом переводить погляд з неї на м'яч у себе в руках.

Сестра Ретчед (*до Вільямса*). Гарна була гра? (*До Уоррена*.) Знімійть, будь ласка, містера Раклі.

Уоррен піднімає Раклі й ставить на його звичне місце біля стіни.

(Бере м'яч з рук Вільямса. Підступаючи до Макмерфі, доброзичливо).
А в нас свої маленькі труднощі, правда? Але ми їх здолаємо. Зрештою, в нашому розпорядженні тижні. Місяці. А як буде треба — то й роки. *(Виходить.)*

Уоррен та Вільямс виходять слідом. Сестра Флінн швидко заходить до кабінки. Пацієнти обступують Макмерфі.

Чезвік. Ти притис її до канатів!

Скеллон. У неї вже підтинаються ноги, Мак!

Макмерфі. Еге ж...

Гардінг. Ще один удар і — нокаут!

Біллі. Я ніколи не п-повірив би!..

Макмерфі. Замовкніть ви. Що вона мала на увазі?

Чезвік. Коли, Мак?

Макмерфі. А коли торочила про «роки»?

Усі мовчать.

Скажіть — чому вона поводить ся, наче всі козири у неї на руках?

Гардінг. Ну... я думаю, може, тому, що ти тут за постановою лікарської комісії.

Макмерфі. Та певно, що за постановою, але ж вони мене сюди запротестували лише на п'ять місяців, ото ж... *(Обводить поглядом обличчя навколо — декотрі збентежені, декотрі начебто ще й винуваті.)* Кажіть же, в чому річ.

Гардінг. Мак, адже тут не так, як у тюрмі. Там тобі припаяють строк і після відсидки випустять. А тут... якщо тебе прислано комісією...

Макмерфі. Тобто я приречений тут сидіти, аж поки Ретчед сама зволить випустити мене?

Гардінг мовчить.

(Таки добре приголомшений.) Еге... Отже, коли я загризаюся з цією фурією, то ризикую не менше, ніж ви.

Гардінг. Більше. Адже я тут добровільно.

Макмерфі. Та ти що?

Гардінг. Мене ніхто сюди не посилав. Та, власне, у нашому відділенні майже всі такі.

Макмерфі. Ви що, смієтеся з мене?

Гардінг заперечливо хитає головою.

Ви смієтеся з мене, хлопці?

Усі мовчать — лише ніяково мнуть ся.

Біллі, тебе ж, звичайно, сюди прислали?

Біллі заперечливо хитає головою.

Тоді чому ти тут? Ти ж іще зовсім дитина. Чому ти скнієш у цій в'язниці, замість роз'їжджати у відкритому авто й чіплятися до дівчат?

Біллі втуплює очі в підлогу.

А ви, хлопці, якого біса усі ви тут? Ви плачете і скиглите, як вам обридло, як уїлася вам старша сестра, а виявляється, вас сюди навіть не посилали! Та що ж це з вами? Чи ви вже зовсім безвільні?

Біллі. От-от. Так воно і є — ми зовсім безвільні! Та я хоч сьогодні міг би звідси в-в-вийти, якби... *(Збуджено.)* Думаєте, м-мені подобається тут сидіти? Та певно, я радше їздив би у відкритій машині з якою-небудь п-подружкою. Але чи доводилося вам чути, як люди с-с-сміються з вас? Ні, бо ви он який великий і дужий. Ну а я і не великий, і не дужий. І Гардінг — ні. І Чезвік. А ви г-гадаєте, м-ми тут тому... ніби н-нам... ет!.. кажи не кажи...

Макмерфі *(гостро)*. Ну, гаразд, а чому ж ви мені не сказали?

Гардінг. Про що?

Макмерфі. А про те, що вона може тримати мене тут до скону.

Гардінг. Мабуть... це просто не спадало нам на думку.

Макмерфі. Брехня! Ну, тепер до мене дійшло. Тепер я розумію, чому ви дивитесь на мене, мов на Христа-суперзірку. Бо я можу втратити все, а ви... Ну й ну! Та ви ж у дурні мене пошили! Кодло психопатів пошило мене в дурні!

Гардінг. Мак, повірте...

Макмерфі. Під три чорти! Під три чорти вас усіх. У мене й так забагато мороки, щоб іще й ви чіплялись до мене. Дайте мені спокій. *(Кричить.)* Чуєте, ви? Дайте мені спокій!

Приголомшена мовчанка.

Раптом щось надумавши, Макмерфі йде до комірчини, відчиняє її і виносить звідти щітку для миття пісуарів.

У супроводі санітарів з'являється сестра Ретчед. Побачивши, як Макмерфі йде з коридору просто до туалету, вона мов прикипає до місця.

Сестра Ретчед. Містере Макмерфі!

Макмерфі зупиняється.

(Підходить до нього). Що це ви збираєтеся робити?

Макмерфі. Збираюся пустити оцю штуку в діло, мем. Збираюся навести отам *(киває на туалет)* такий блиск, що, перш ніж розстебнути штани, нам доведеться надівати темні окуляри. *(Заходить до туалету.)*

Сестра Ретчед *(замислено дивиться на хворих)*. Містере Гардінг!

Гардінг *(тихо)*. Слухаю вас, міс Ретчед.

Сестра Ретчед. Ви що, просвітили містера Макмерфі?

Гардінг. Так, міс Ретчед.

Сестра Ретчед. І що ж ви йому сказали?

Гардінг. Ми... ми пояснили йому, на яких засадах існує наша терапевтична громада.

Сестра Ретчед. Зрозуміло. *(Посміхається.)* От і добре, хлопці. Просто чудово.

Западає цілковита темрява. Музичні пасажи. Потім у порожній загальній кімнаті вмикається нічне освітлення. Тьмяно освітлюється пост чергової. А навкруг — лише синє нічне світло; та ще місячне сяйво вливається крізь вікна знадвору. Деякий час на сцені нікого немає. Та ось із палати виходить вождь Бромден. Спонтанно озиряється, ніби його хтось щойно гукнув, а тоді, зворожений манливим місячним сяйвом, тягнеться до вікна. Задирає голову й дивиться в небо... І тут з німотної високості долинає веселе гелготіння диких гусей, що саме пролітають мимо. Вождь широко розкидає руки, ніби хоче обняти весь утрачений для нього світ там, за вікном, а тоді обхоплює себе за плечі і так стоїть — голова відкинута назад, очі заплющені.

Заходить Макмерфі.

Макмерфі *(пошепки)*. Вождю, що з тобою?

Вождь мовчить.

Я побачив, як ти встав, і подумав, що ти, мабуть, хочеш відколупати собі трохи отієї тисячолітньої жувачки. *(Подає йому пакетик жувальної гумки. Вибачливо.)* Мені вже заборонили користуватися буфетом, тож оце все, що в мене лишилося.

Вождь Бромден *(бере гумку і раптом хрипко озивається)*. Дякую.

Макмерфі. От і гаразд. *(Ступає вбік і враз приголомшено завмирає.)* Е-е! *(Йде назад.)* Ану, спробуй ще раз — щось твій голос наче трохи заіржавів.

Вождь Бромден *(прокашлюється; вже розбірливіше)*. Дякую.

Макмерфі регоче, намагаючись, проте, не сміятися надто голосно. Вождь Бромден з ображеним виглядом рушає до палати.

Макмерфі *(зупиняє його)*. Пробач мені, вождю. Це я засміявся, бо тільки тепер до мене дійшло, чим ти був заклопотаний усі ці роки — чекав слушної миті, щоб наживати звідси п'ятами!

Вождь Бромден. Ні... я ніколи не зважуся...

Макмерфі. Чому?

Вождь Бромден. Мені ще треба підрости.

Макмерфі. Ну, хлопче, ти таки справді псих. Я був не в одній резервації, але ніде ще не бачив такого здоровенного індіанця, як ти!

Вождь Бромден. Мій тато був більший.

Макмерфі. Та ти що?

Вождь Бромден. Він був справжній вождь, і звали його Ті-А-Мілатуна. Це означає: Сосна-яка-стоїть-найвище-на-горі. Але моя мама була вдвічі вища за нього.

Макмерфі. Ого, нічогенька, видно, була собі жіночка.

Вождь Бромден. Ні, вона не була висока у прямому розумінні. І не була індіанкою. Вона жила в місті. І прізвище її було Бромден.

Макмерфі. А-а, ось ти про що... Коли городянка виходить заміж за індіанця, то це нерівний шлюб, так? Її вважають вищою за чоловіка? І твоєму батькові довелося взяти її прізвище?

Вождь Бромден. Вона сказала, що ніколи не одружиться з чоловіком на ім'я Ті-А-Мілатуна. Та не тільки вона зробила його маленьким. Усі взялися до нього. Як оце тепер узялися до тебе.

Макмерфі. Хто всі?

Вождь Бромден. Уся їхня Машина. Вони захотіли, щоб наше плем'я переселилося кудись-інде. Їм забаглося забрати в нас водоспад. А в місті вони підстерігали тата в провулках, били його і відрізали йому волосся. О, ця Машина така величезна... така величезна... Тато боровся з нею довго, дуже довго, аж

поки мама зробила його таким маленьким, що й боротися йому стало несила. Ось тоді він і підписав ті папери.

Макмерфі. Які папери, вождю?

Вождь Бромден. За якими все дісталось урядові. Наше селище. Наш водоспад...

Макмерфі. Щось я пригадую... Але я чув, ніби плем'я одержало за це купу грошей.

Вождь Бромден. Так і ті люди з уряду казали: ось вам купа грошей. А тато їм: які гроші замінять людське життя? Які гроші замінять право бути індіанцем? Вони нічого не зрозуміли. І плем'я — теж. Усі стояли перед нашими дверима з тими чеками в руках і питали: що ж тепер робити? А тато нічого не міг відповісти, бо був уже зовсім маленький... і зовсім п'яний.

Макмерфі. А що з ним сталося потім?

Вождь Бромден. Він так і пив, аж поки вмер. Його знайшли в провулку і заляпали грязюкою йому очі. (Люто.) Це Машина знищила його. Вона всіх знищує.

Макмерфі. Стривай-но...

Вождь Бромден. Так, так, це правда! Зразу вони тебе не приб'ють. Спершу непомітно візьмуть тебе в шори, заморочать тебе, вставлять тобі свої частини...

Макмерфі. Заспокойся, друже.

Вождь Бромден. А почнеш брикатися, вони тебе десь замкнуть, поки станеш як шовковий!..

Макмерфі (голоною затуляє вождєві рота). Годі вже, охолонь трохи. (Обіймає його лагідно, заспокійливо.)

Вождь Бромден (по паузі, засоромлено). Я тут намолов, наче божевільний...

Макмерфі. Ну... було трохи.

Вождь Бромден. Усякого безглуздя.

Макмерфі. Я не сказав би, що це безглуздя.

Вождь Бромден. Тс-с! (Підводить голову й, наслуховаючи, підступає до вікна.) Чуєш?

Макмерфі, теж прислухаючись, підходить до нього. З неба знову долинає гелготання диких гусей.

Макмерфі. Канадські гуси летять на південь. Буде рання зима, вождю. Дивись, онде вони. Якраз проти місяця!

Вождь Бромден (дивиться на небо; наспівно). Понад полем, понад білим...

Макмерфі. Що таке?

Вождь Бромден. Це давня дитяча лічилочка. Мене її ще бабуся навчила...

Макмерфі. О господи, я ж її пам'ятаю! Там іще треба отак загинати пальці. Ану, випростай руку, вождю. (У такт лічилки загинає йому пальці на руці — усі, крім великого, тоді знов і знов.) Понад полем, понад білим...

Вождь Бромден. Гуси-лебеді летіли.

Макмерфі. Той на захід...

Вождь Бромден. Той на схід...

Макмерфі. А за тим пропав і слід.

Вождь Бромден. Ти на нього не чекай...

Макмерфі. Чимскоріше сам тікай!

Обнімаються й весело сміються; потім вождь поважніє.

Вождь Бромден. Слухай, Макмерфі...

Макмерфі. Ну?

Вождь Бромден. Ти тепер позадкуєш? Наче рак?

Макмерфі не відповідає.

Тобто, відступишся від свого, еге ж?

Макмерфі (відвертається). Ет!.. Байдуже!

Вождь Бромден. Відступишся?

Макмерфі (погляд його падає на ящик з електричним обладнанням, і очі враз спалахують). Слухай, пригадуєш, я хотів підняти оту штуку? Б'юсь об заклад — тобі б це вдалося.

Вождь Бромден (сахаючись від нього). Я надто малий.

Макмерфі. А чом би тобі не спробувати?

Вождь Бромден. Мені ще треба пірости.

Макмерфі. Та звідки ти знаєш? Спробуй — і знатимеш напевне. (Пе-

рестає наполягати; весело.) Ну гляди, як надумаєш — я на тебе поставлю. Ох, який куш зірву!

В о ж д ь Б р о м д е н. Макмерфі...

Макмерфі очікувально мовчить.

Зроби мене знову великим.

М а к м е р ф і. Слухай, вождю, чорт забирай... та мені й так здається, що ти вже виріс принаймні на півфута!

В о ж д ь Б р о м д е н (хитає головою). Який же я великий, коли навіть ти поменшав! А всі інші? (Зникає за дверима палати.)

Макмерфі якусь мить сидить нерухомо, тоді виходить слідом.

На сцені темнішає. Потім знов спалахує яскраве світло — день.

Сестра Флінн сидить у кабіні поста чергування.

Сестра Флінн (бере в руки мікрофон). Збори ради пацієнтів. Збори ради пацієнтів.

З палати вибігає Мартіні — він саме в полоні буйної галюцинації.

М а р т і н і. Повітря — землі!.. Повітря — землі!.. О третій помічено противника! Ворожі літаки помічено о третій годині! (Знавісно стріляє з уявного кулемета в небо.)

Чезвік (виходить з туалету). Облиш це, Мартіні. Там нічого немає.

М а р т і н і (збуджено). Ти що, не бачиш їх? Не бачиш?

Чезвік. Кажу ж тобі — нічого там немає. Облиш це. Там нічого немає... (Обіймає Мартіні.)

М а р т і н і (помалу заспокоюється; сумовито). А мені здавалося, я їх бачив.

З'являються й інші пацієнти. Усі покірливі, мовчазні. Вождь Бромден опускається в крісло-гойдалку. Похнюплений, заходить М а к м е р ф і, теж сідає. Заходять, мало не маршируючи по-військовому, Уоррена Вільямс, слідом за ними — сестра Ретчед.

Сестра Ретчед. Любі мої, я довго міркувала над тим, що оце ви зараз почувте. Радилася з персоналом, і всі одноставно вирішили — ваша вчорашня нечувана поведінка заслуговує покарання.

Мовчанка. Ніхто — ані пари з уст.

Більшість із вас перебуває тут через те, що ви не змогли пристосуватися до життя у великому світі. Ви порушували правила людського спілкування. Певний час — я маю на увазі ваше дитинство — це миналоє вам безкарно. Та ви добре знали, коли саме ви порушували правила. Ви потребували кари, це було вам просто необхідно, — але ніхто вас не карає. Ця недалекоглядна поблажливість ваших батьків, можливо, й призвела до розвитку вашої теперішньої хвороби. Я нагадую вам усе це, сподіваючись, що ви зрозумієте — ми дотримуємося тут дисципліни тільки задля вашого ж таки добра. (Дивиться у вічі Макмерфі.) Ніхто не хоче чогось сказати?

Мовчанка. Макмерфі лише тасує колоду карт.

Отже, сподіваюся, ви все зрозуміли і згодні зі мною. Ви повинні також зрозуміти, що в наших умовах підтримувати дисципліну нелегко. Та й справді, як ми можемо на вас вплинути? Заарештувати вас ми не можемо. Не можемо посадити на хліб та воду. Не можемо послати вас до відповідного закладу — ви уже в ньому. Усе, що ми можемо, це позбавити вас привілеїв. Тому, уважно розглянувши всі обставини, ми й вирішили позбавити вас деяких привілеїв, що й призвели... ні, підохотили вас до бунту. (Зазирає у свої записи.) По-перше, тридцять днів — ніякого телевізора.

Скенлон жалісливо зітхає.

По-друге, грати в карти у години відпочинку відтепер заборонено.

Макмерфі з виляском складає колоду. Усі пацієнти з надією звертають погляди на нього.

М а к м е р ф і (ховає карти). Пробачте.

Г а р д і н г (жалісно). Це все?

Сестра Ретчед. Не зовсім. Маємо розглянути ще одне питання. Поведінку хворого, який перебуває в цьому закладі майже стільки часу, скільки я тут працюю. Здається мені, найдовше, ніж будь-хто з вас. (Посміхається.) Ви зрозуміли, звісно, кого я маю на думці?

Пацієнти спантелечені, та ось вони помалу повертають голови до вождя Бромдена — хоч він і старожил, але про нього на їхніх співбесідах ніколи не йшлося.

Дуже давно містерові Бромдену був поставлений діагноз кататонії. Це означає... Гадаю, Дейле, ви можете пояснити, що це таке?

Г а р д і н г (машинами). Прогресуюча форма шизофренії, яка проявляється у ступорі, негативізмі, затримці мови...

Сестра Ретчед. Цілком правильно. У випадку ж із містером Бромденом усе ускладнювалося ще й втратою мови та слуху. І тому оскільки вважали, що спілкування з ним неможливе, ми махнули на нього рукою. Ми забули про бідолашного містера Бромдена. (Приязно усміхається вождеві.)

Бромден дивиться на неї з дедалі більшим переляком, міцно стискаючи бильця крісла.

Прошу вас, зрозумійте мене правильно. Ми надзвичайно раді, що можемо добутися до свідомості містера Бромдена, але засмучені тим, що він приховував від нас цю можливість, а отже, відмовлявся сприяти своєму власному зціленню. І коли містер Бромден здатен чути, то чи не логічно припустити, що він може й заговорити? А чому би йому й не побалакати з нами, правда, містере Бромден? Це був би його перший внесок у групову терапію. І як доречно було б йому почати з вибачення.

В о ж д ь Б р о м д е н (стиха, благально). Мак...

Сестра Ретчед. З вибачення за свою поведінку, яка й призвела до вчорашнього бунту...

В о ж д ь Б р о м д е н (з жахом). Макмерфі!..

Сестра Ретчед ляскає пальцями, і Уоррен іде через усю кімнату до вождя Бромдена, а той, тремтячи, задкує. Макмерфі несамохіть підставляє Уорренові ніжку, і той, перечепившись, гепатється на підлогу.

Сестра Ретчед (застережливо). Містере Макмерфі!..

У о р р е н (спритно, мов кіт, підхоплюючись на ноги). Слухай, ти сам нари-
ваєшся!

М а к м е р ф і (встає й заступає Уорренові дорогу). Облиш його.

Сестра Ретчед. Містере Макмерфі, я попереджаю вас.

Уоррен знов рушає до вождя Бромдена. Макмерфі замахається і незграбно, але сильно б'є його правим збоку. Сестра Ретчед спокійно подає знак сестрі Флінн, яка сидить у кабіні поста, і та вмикає сигнал тривоги. Уоррен спритно ухиляється й так затоплює кулаком у живіт Макмерфі, що той згинається навпіл.

У о р р е н (весело пританцьовуючи). Ну, ну, бий, ти, вилупку, нарешті я дочекався. Скоріш підводься, ану... Ой-ой!..

В о ж д ь Б р о м д е н хапає його ззаду й піднімає високо над підлогою. Уоррен нажахано репетує. Затемнення.

Усе ще звучить сигнал тривоги, та ось він помалу стихає — водночас у неширокому світляно-му колі виникає стіл, на якому лікують електрошоком. Коло нього, мугикаючи собі під ніс, поратється технік — лаштується до роботи. С а н і т а р и грубо впихають до кімнати М а к м е р ф і та в о ж д я Б р о м д е н а. Обидва в гамівних сорочках. Макмерфі раптом сміється. Вождь Бромден дивиться на нього, нічого не розуміючи.

М а к м е р ф і (сміючись). Господи, ну й пика ж була в Уоррена! Коли ти схопив його, наче той ведмедисько. Ну, вождю, чого б не посміятись і тобі? Треба сміятися — а надто тоді, коли зовсім не смішно. (Знов регоче, штовхає вождя плечем і відступає, чекаючи, що й той штовхне його.) Це єдиний вихід. Тільки так і можна протриматись. Е, а знаєш що? Та ти ж таки ростеш. Поглянь на свою ногу. Справжнісінька тобі платформа! Ще трохи підростеш — і стелю висадиш, доведеться їм випустити тебе. І ось — уявляєш? — великий вождь Бромден міряє своїми ножиськами бульвари, а всі чоловіки, жінки та діти аж голови задирають, щоб побачити його всього! «Оце так, ну й велетень! Що не крок — то десять футів, і голову нахиляє, щоб телефонних дротів не зірвати! Простує собі містом і зупиняється, лише щоб помилуватися на найгарніших дівчат, а решта — хоч за руки поберіться, все одно його не зупините!» (Голосно сміється.)

Тепер і вождь Бромден сміється разом з ним, досить невимушено.

У супроводі санітарів заходить сестра Ретчед.

Сестра Ретчед (приязно). Що це вас так розсмішило?

М а к м е р ф і. Навряд чи ви зрозумієте.

Сестра Ретчед. Невже не шкодуєте, що такого накоїли?

М а к м е р ф і. Не шкодую, мем. Отож починайте, що ви там намислили.

Сестра Ретчед. У нас була нарада, Рендле. І весь персонал погодився, що шокова терапія піде вам на користь. Але ми не вдамося до неї, якщо ви готові визнати свої помилки.

М а к м е р ф і. А де папір, який би я міг підписати?

Сестра Ретчед. Папір?

М а к м е р ф і. Авжеж, і тоді ви дописали б туди ще дещо. Скажімо, що я збирався повалити уряд, і що жити мені у вас краще, ніж на Гаваях, і...

Сестра Ретчед. Не думаю, щоб це...

Макмерфі. А коли я поставлю свій підпис, ви принесете мені ковдру й пачку сигарет — подаруночок Червоного Хреста. Так, та-а-ак, у вас є чого повчитися, добродійко!

Сестра Ретчед. Рендле, ми намагаємося *допомогти* вам.

Макмерфі. А штани будете пороти? І голити голову, так?

Сестра Ретчед відвертається від нього, різко киває технікові й виходить. Бачачи, як технік хапає Макмерфі й прив'язує його до столу, вождь Бромден починає стогнати.

Не бійся, вождю. Я — перший. Якщо зі мною нічого не станеться, то й з тобою теж.

Технік змащує йому скроні якоюсь маззю.

А це що таке?

Технік. Для кращого контакту.

Макмерфі. І змастили чоло моє миром. А терновий вінець буде?

Вождь Бромден (*стогне*). Тату! Тату!..

Макмерфі. Ану замовкни, вождю. А як уже несила мовчати, то краще кричи: тримайсь!

Вождь Бромден (*тремтячи всім тілом*). Тримайсь!

Макмерфі. Молодець, індіанцю!

Технік притискає йому до лоба срібну платівку.

Ти диви, вони й справді увінчали мене вінцем.

Вождь Бромден (*і далі тремтячи*). Тримайсь!

Макмерфі (*співає*).

В мене зачіска в порядку,
Бо придбав я брилін...

Технік впихає йому до рота гумову затичку.

Вождь Бромден. Тримайсь! Тримайсь!

Макмерфі (*крізь затичку*).

В ньому спирту — ані краплі,
Лиш природний ланолін.

Технік (*бере в руки гроти, що тягнуться від електрошокового апарата*). Тримайте його.

Санітари навалюються на Макмерфі.

Вождь Бромден (*поки технік підводить контакти на кінці гротів до срібної платівки на голові в Макмерфі*). Трима-а-айсь!

Сліпучо-білий спалах. Тіло Макмерфі вигинається дугою. Зойк електронної музики, супроводжуваний криками: «Повітряна тривога! Повітряна тривога!..»

Сцена затемнюється. Звуки стихають і переходять у дитячі голоси.

Дитячі голоси (*фонограма; співучо-монотонно*).

Катувль-катувль за село,
Біле поле зацвіло.
Понад полем, понад білим
Гуси-лебеді летіли.
Той на захід,
Той на схід,
А за тим пропав і слід...

Потім чути дитячий сміх, який помалу стихає.

Повне світло. Загальна кімната. В ній Гардінг, Мартіні, Біллі, Чезвік і Скенлон. У своїй звичайній позі, — розкинувши руки, біля стіни, — стоїть Раклі. Чоловіки стиха й жваво про щось розмовляють. Та враз замовкають — до кімнати швидко входять сестра Ретчед та доктор Співі.

Сестра Ретчед (*ще ігучи*). Можна мені, докторе?

Доктор Співі жестом дає згоду.

Джентльмени, ми оце прийшли від нашого скарбника, і ось принесли вам прецікаву довідку. Це стосується пацієнта Рендла Макмерфі.

Скенлон (*з викликом*). А його самого ви куди запхали? До буйних?

Сестра Ретчед. Ні, містере Скенлон, він у реанімації і дуже скоро повернеться до вас.

Усі похмуро мовчать.

(*З посмішкою обводить кімнату поглядом, у піднесений руці — довідка з каси.*) Перед вами, джентльмени, виписка, скільки загіб містер Макмерфі за короткий час своєї діяльності круп'є вашого маленького тутешнього Монте-

Карло. Ти скільки програв Біллі? А ви, містере Гардінг? Гадаю, вам усім відома приблизна сума ваших особистих програшів, але чи знаєте ви, скільки виграв разом містер Макмерфі? Сума його внесків уже становить понад триста доларів.

Біллі аж присвистує.

Я подумала, краще буде зразу розвіяти ваші ілюзії щодо його справжніх намірів.

Гардінг (збуджено). Міс Ретчед... а він ніколи й не приховував своїх намірів.

Чезвік. Авжеж, ні.

Скенлон. Сам казав, що хоче обдерти нас як липки, і, бог свідок, таки обдер.

Чезвік (якому видно двері з коридора). Мак!

Санітари заштовхують до кімнати Макмерфі та вождя Бромдена. Обидва хитаються на ногах, ніби електрошокова терапія позбавила їх останніх сил. Та раптом Макмерфі перестає прикидатися.

Макмерфі. Ану, жовтодзьобики, дорогу перемождо! Перед вами — сам Макмерфі, десятитисячоватний псих! Привіт, друзяки! Привіт, док! (Вклоняється.) Міс Сретчед! (Піглюхаючи Бромдена, змушує його залізи з ногами на крісло-гойдалку, а сам стрибає на ящик.) А ось, леді і джентльмени, перед вами Дика Людина, котра живиться від високовольтної мережі й щоранку ковтає на сніданок по три санітари! (Гарчить.)

Вождь нерішуче відповідає йому тим же. Та Макмерфі це не вдовольняє: він гарчить ще лютіше, і вождь відгукується таким самим лютим гарчанням.

Сестра Ретчед. Містере Макмерфі, у нас саме збори.

Макмерфі. О, продовжуйте, будь ласка. (Потирає руки.) Кого ми сьогодні віддаємо на страту?

Сестра Ретчед. Оскільки ви знаходите таку втіху в нашому лікуванні, то, може, ще кілька сеансів?..

Макмерфі. О, звичайно, мем, я дуже радий. Погляньте-но, якими корисними виявилися для мене ці жалюгідні кількасот вольтів. (Пігступає до неї і вдає, ніби крутить ручку настройки на її грудях.) Закладаюся — якщо подвоїмо заряд, я швиденько знайду тут який-небудь новий телевізійний канал!

Сестра Ретчед. Докторе!

Доктор Співі. Слухаю вас, міс Ретчед.

Сестра Ретчед. Я беру назад свою пропозицію щодо повторних сеансів.

Макмерфі (гокірливо). Ну-у-у!

Сестра Ретчед. Так... Думаю, доречніше буде запропонувати... хірургічне втручання.

Макмерфі. Тобто, мем?

Сестра Ретчед. Операцію. Це дуже просто, справді. А у випадках із хворими, що поводитись агресивно, наслідки просто чудові.

Макмерфі. Агресивно? Та що ви, мем, я ж лагідний, мов цуценя. Немає ніякої потреби чикрижити.

Сестра Ретчед (приятно всміхається). Рендле, ми ж нічого й не чикрижимо. Ми просто...

Макмерфі. Крім того, це нічого не дасть. У мене вдома є ще одна пара. Завбільшки з бейсбольні м'ячі!

Доктор Співі. Ха-ха!

Всі пацієнти теж заходяться реготом.

Доктор Співі повертається і йде геть.

Сестра Ретчед (із застиглою посмішкою). Хвилиночку, докторе. Я хотіла б повернутися до теми нашої розмови.

Доктор Співі. Якої розмови?

Сестра Ретчед. Про хірургічне втручання у випадку з хворим Макмерфі.

Доктор Співі (хитає головою). Не рекомендується, за винятком випадків невтримного буйства.

Сестра Ретчед. Він же не раз бешкетував.

Доктор Співі. А може... хтось провокував його на це? (Несподівано рішуче.) Ні, міс Ретчед. Оскільки ви порушили це питання тут, а не на зборах персоналу, то тут я і висловлю свою думку. За відсутності повторних проявів буйства, хірургічне втручання я не рекомендую.

Сестра Ретчед (напружено). А якщо ці прояви повторяться?

Доктор Співі. Тоді... ми повернемося до цього питання. Містере Макмерфі, на вашому місці я запам'ятав би це. (Виходить.)

Сестра Ретчед. *(променисто всміхаючись)*. Шануйтеся, хлопці. *(Виходить у супроводі санітарів.)*

Макмерфі *(кричить навздогін)*. Ви б змінили свою думку щодо методів лікування, мем! Я просто в захваті від тієї вашої штуки, де мене заряджають! *(Та коли сестра Ретчед виходить, вираз його обличчя огразу змінюється. До Гардінга.)* Що то вона базікала про хірургічне втручання?

Гардінг. Гадаю, вона мала на увазі лоботомію.

Макмерфі. А це що за чортівня?

Гардінг. Ну, це можна назвати приблизно... кастрацією мозку.

Макмерфі. Гаразд, гаразд, а чим воно людині загрожує?

Гардінг *(жестом запрошує Макмерфі йти за ним і підходить до Раклі)*. Кажуть, він мав буйний норев.

Макмерфі *(придивляється до Раклі — до його безвільного обличчя, порожнього погляду; тихо)*. Гос-с-поди...

Гардінг *(збуджено)*. Мак, ми отут радилися, хлопці і я... Ми вважаємо, що вам слід драпати звідси...

Макмерфі *(погляд його й досі прикутий до Раклі)*. Драпати?..

Чезвік *(палко)*. Неодмінно, і ми придумали як. Тільки-но сьогодні споночіє, я підпалю свій матрац. Тоді ми знімемо галас, а коли прийдуть пожежники — вони ж відчинять двері, правда? Отут ми й допоможемо тобі чесонутися звідси!

Макмерфі *(посміхаючись, обертається до них)*. Хлопці, придумано чудово, хоч по телевізору показуй, дякую. Та якщо я чесону, я ж пропущу нашу вечірку.

Чезвік. Вечірку?

Макмерфі. А ви що, забули?

Скенлон. Милій боже!

Макмерфі. Невже ви не хочете, щоб я сам пересвідчився, що Біллі таки став мужчиною?

Гардінг. Але ж, Мак...

Макмерфі. Не турбуйтеся, хлопці, вікна сьогодні будуть незамкнені. Тож я зможу чкурнути коли завгодно. Нехай ця вечірка буде прощальною, гаразд?

Заходить Уоррен.

Цить, мовчок.

Уоррен. Вечеряти, джентльмени, жвавіше, жвавіше. *(Йде до Раклі і вгає, ніби висмикує цвяхи з його долоней. Потім виходить.)*

За ним тягнуться з кімнати й пацієнти.

Макмерфі *(привертаючи увагу Біллі)*. Пс-с-с!

Біллі підходить до нього — тільки вони двоє й лишилися в кімнаті.

(Довірчо). Ти прийняв вітаміни, Біллі? Бо я тебе попереджаю: та Кенді така дівуля!..

Біллі. Ну, Мак...

Макмерфі. Ти скромником не прикидайся. Ставлю п'ять кругляків, що ти її заїздиш!

Біллі. Авжеж... Я й наміряюсь... *(Потішено здвигає плечима.)* Я її так з-з-заїжджу!..

Макмерфі. Скажи, а бабки в тебе є?

Біллі. Скільки?

Макмерфі. Монет із півсотні.

Біллі. Півсотні!.. *(Зачіплює.)* А це ж навіщо?

Макмерфі. Віддати Кенді — вона принесе випивку. А ще ж треба почастувати старого Теркла, санітара, і... Якого це дідька ти надувся, як миша на крупу?

Біллі. Міс Ретчед сказала нам...

Макмерфі. Що вона сказала?

Біллі. Що ви завжди обводите всіх круг пальця. І лишаєтеся завжди у виграші. *(Повертається і йде.)*

Макмерфі. Це я у виграші?! *(Очі в нього заплющуються, тіло обм'якає, а руки торкаються скронь, де були електроди. Обличчя враз стає змученим, безпорадним.)* Де ж пак, у виграші! *(Тягнувши ноги, виходить.)*

Освітлення пригасає до нічного. З коридора заходить до порожньої кімнати санітар Теркл. Упевнившись, що він тут сам, сідає, запалює сигарету з марихуаною і глибоко затягується. Скрадаючись, із палати виходить Чезвік.

Чезвік. Тс-с-с-с!..

Теркл (*здрігається; присвічує ліхтариком в обличчя Чезвікові*). Господи помилуй, а я подумав, що це змія!

Чезвік (*збуджено шепоче*). Вона вже тут?

Теркл. Хто «вона»?

Чезвік. Кенді.

Теркл. Хоч убий, не уявляю, про що ти торочиш.

Чезвік. Нікуди не йди! (*Зникає в палаті.*)

Теркл (*видихаючи дим*). А я нікуди і не йду.

З'являється Макмерфі, за ним Чезвік.

Макмерфі. Теркі, старий! Це що за номери?

Теркл. Ніяких номерів.

Макмерфі. Тоді в чому річ?

Теркл. Немає грошей — значить, угода не дійсна.

Макмерфі (*витягає з кишені жмут банкнотів*). Тримай. Випросили, позичили, вкрали.

Теркл (*бере гроші, похмуро*). А ти знаєш, що коли про це довідаються, то мені дадуть такого штурхана під зад!..

Макмерфі. Не журися Теркі, вона принесе випивку.

Теркл (*пожвавлюючись*). Справді?

Макмерфі. Пляшку віскі й пляшку горілки. Ти що любиш?

Теркл (*вагаючись*). Та ніби і те, і те.

Макмерфі. Отакої! А що ж тоді ми питимемо?

Теркл (*повчально*). А вам пити взагалі не належить.

Макмерфі (*до Чезвіка, який чатує коло вікна*). Ну що там?

Чезвік. Та нічого.

Макмерфі (*ляскає себе по лобі*). Слухай, ну я ж і дурень! Та як вона знайде наше вікно у темряві? (*До Теркла.*) Увімкни світло.

Теркл. Е-е, та це небезпечно. Якщо міс Ретчед побачить, що у відділенні світиться...

Макмерфі. Та вона спить без задніх ніг, Терклі, вмикай.

Теркл (*шукаючи ключа, невдоволено бурмоче*). Ця клята відьма ніколи не спить.

Спалахує світло. Гардінг та всі інші миттю вигулькують з палат.

Мартіні (*вбігаючи до кімнати*). Е, а де ж вечірка?

Макмерфі (*показує на туалет*). А отам.

Мартіні (*радо*). Ура-а-а! (*Біжить у туалет.*)

Макмерфі (*до Теркла*). Дай мені ключ од віконних ґрат.

Теркл. Та я ж не маю права давати ці ключі.

Макмерфі. Давай, ну!

Теркл (*бурчить, відчіплюючи ключа від в'язки*). Але ж і випивка має за це бути, знаєш, яка добряча?

Макмерфі (*кидає ключі Гардінгові*). Відмикай вікно, чуєш?

Гардінг (*коло вікна*). Тс-с-с-с!.. (*Цитує.*) «Вона іде, осяяна красою!..»

Макмерфі. Ну, то нехай уже лізе сюди! А то наш жеребчик так і басує!

Білл (*поки Гардінг відмикає віконні ґрати*). Знаєте що, Мак... м-ме... м-ме... м-мерфі, постривайте...

Макмерфі. Ти мені тут, хлопче, не мемекай, задкувати вже пізно.

Гардінг і Скенлон утягують у вікно Кенді, яка тримає в кожній руці по пляшці. Вона вже добряче напідпитку.

Кенді (*кидається до Макмерфі*). Ох ти ж бісів Макмерфі! (*Розкидає руки, наміряючись обняти його.*)

У цю саму мить Теркл спритно вихоплює в неї пляшку віскі.

Е-е, якого біса!..

Макмерфі. Все гаразд, любонько. (*Помічає, що пляшка з горілкою напівпорожня.*) А де ж решта?

Кенді (*хихоче, поллескуючи себе по животу*). А решта в нас отут.

Макмерфі. У нас?

Кенді. Ой мамо, я й забула: Сандра ж там!

Сандра — тілиста й грубувата дівуля — за допомогою Гардінга насилу влазить у вікно, аж надто оголюючи при цьому ноги, як і Кенді.

Сандра. Привіт, Мак!

Макмерфі. Санді, рибонька! (*Цілує її.*) А куди ж ти поділа свого чоловіка?

Гардінг тим часом замикає ґрати й ховає ключа до кишені.

Сандра. Того нікчому?

Кенді (*хихоче*). А взяла та й покинула його. Кайф, правда?

С а н д р а. Побачила б я, якої ви заспівали б, коли б і вам у баночки з кремом набивалися черв'яки, а в ліфчик залазили жаби! Господи, ну й страх!

К е н д і (*до Біллі, сердечно*). Привіт, Біллі!

Б і л л і (*сором'язливо*). Привіт, К-к-к-к...

К е н д і. А, пусте. (*Цілує його, потім штовхає у крісло й уможується в нього на колінах*).

С а н д р а (*зненацька*). Ой!

М а к м е р ф і. Що сталося, рибонько?

С а н д р а (*спіглоба дивлячись на Скенлона*). Хтось ущипнув мене за задок!

М а к м е р ф і. Треба-таки хильнути! Чезвіку, ходім-но, пошукаємо, в чому можна змішати коктейль. (*Бере ключі й відмикає кабінку поста*.)

Мартіні й Скенлон ідуть за ним. Сандра походить по колу, роздивляючись пацієнтів.

С а н д р а. Гей, Кенді, це що — не жарти? Ми таки справді у справжнісінькому дурдомі? (*До Гардінга*.) Ну признайся — ви справді психи?

Г а р д і н г. Справді, мем. Ми — психокераміка, черепки людства. Чи хочете, щоб я вам ще відповів на кілька тестів?

Чезвік викочує штатив, на якому закріплено велику посудину-клізму з трубкою.

Ч е з в і к. Шейкер для коктейлів.

М а к м е р ф і (*у мікрофон*). Час приймати ліки! (*Виходить із кабінки з безліччю баночок та пляшечок з ліками*.)

Г а р д і н г (*читає етикетку на пляшечці з рідиною вишневого кольору*). «Забарвлення штучне, лимонна кислота. Шістдесят процентів нейтральних складників»...

М а к м е р ф і (*продовжує, ведучи пальцем по написаному*). «Двадцять два проценти спирту». (*Виливає кілька пляшечок у клізму*.)

Г а р д і н г (*бере до рук наступну пляшечку, читає*). «Десять процентів кодеїну. Приймати обережно: може перейти у звичку».

М а к м е р ф і (*хапає пляшечку*). Нема нічого кращого від поганої звички.

Г а р д і н г (*з наступною пляшечкою*). «Настій блекоти».

М а к м е р ф і (*випливає і її*). Це додасть коктейлю міцності.

Ч е з в і к (*виходить з кабінки*). А ось і чашки.

М а к м е р ф і (*мов справжній бармен, струшує клізму, наче шейкер; куштує; голосно прищочує*). А як іще трохи розбавити... (*Виливає рештки горілки в клізму і знову трусить*.)

С а н д р а (*хихоче*). Господи, ну й вертеп! Чи все це насправді?

Г а р д і н г. Ні, мем. Це все — вигадка Франца Кафки у співавторстві з Марком Твенном.

М а к м е р ф і (*розливає коктейль по чашках*). Бар відкрито!

Г а р д і н г (*куштує*). Щось над-звичайне!

К е н д і (*робить ковток*). Скидається на ліки від кашлю.

С а н д р а (*спинаючись на ноги*). Вибачаюсь, мені треба в туалет. (*Заточуючись, іде до дверей палати*.)

Г а р д і н г. А знаєте, це пійло дає відчуття... відчуття...

М а к м е р ф і (*всміхається*). Наче не існує вже ніяких кроликів?

Г а р д і н г. Дорогий друже, ви довели мені, що й при психічній недугі можна бути дужим. А може, чим божевільніша людина, тим могутнішою здатна вона стати?

С к е н л о н. Егеж, як ото Гітлер!

Лунає зойк, і з палати вибігає С а н д р а; за нею женеться Р а к л і.

Р а к л і. А, р-р-розтак їх усіх!..

С а н д р а. Та в цьому бедламі ще й небезпечно!

Ч е з в і к (*веде її до туалету*). Ви не туди пішли, люба!

У кабінці поста Мартіні возяться з магніфоном. Аж ось залунала й музика.

К е н д і. Ходімо, Біллі! (*Півводить його з крісла й тягне за собою*.)

Вони танцюють, притулившись щоба до щоба. Усі розступаються, а вони двоє, притискаючись одне до одного, танцюють усе повільніше... заглядають одне одному у вічі.

М а к м е р ф і (*вимахуючи ключами Теркла*). А може, відімкнути їм ізолятор?

Ч е з в і к (*радісно*). Звичайно! Там нічого й немає, крім постілки на всю підлогу!

Г а р д і н г. Хвилиночку! Невже ми відпустимо їх так просто, без урочистої церемонії? Ану, діти мої, станьте переді мною!

Він вилазить на стілець, а Біллі й Кенді з'єднують перед ним руки. Всі інші збиваються позаду в гурт, наче гості на весіллі.

Мак, тягніть-но сюди Раклі. Буде замість розп'яття.

Макмерфі піднімає Раклі й розводить йому руки.

Любі мої, ми зібралися тут під недремним оком Фрейда, щоб відзначити втрату невинності й висловити свою радість із цього приводу. Хто свідок молодого?

Макмерфі (стає поруч із Біллі). Ер Пе Макмерфі.

Гардінг. А молоді?

Сандра (стає поруч із Кенді). Я!

Гардінг. А ти, Біллі Біббіт, згоден узяти цю жінку і володіти нею, поки заступить на чергування денна зміна і закінчиться наше свято?

Біллі. З-з-з-з...

Макмерфі. Він згоден!

Гардінг. Всемилостивий боже, просимо тебе: прийми цих двох у царство твоє, сповнене ласки духа святого. А для нас усіх залиш двері прочинені... адже, може статися, це наша остання гулянка, і надалі ми будемо приречені битись головою об стіну здорового глузду. Бо вже удосвіта нас, найімовірніше, вишикують під стіною і розстріляють кулями з мілтану, лібріуму, торазину! Йдіть, діти мої, грішіть, поки змога, бо завтра нас чекають самі транквілізатори.

Кенді й Біллі цілуються. Тоді йдуть із кімнати під спів весільного маршу і проходять під аркою — це Чезвік і Скенлон узаялися за руки й піднесли їх над головами.

Макмерфі (опускає руки Раклі). Містере Раклі, ви чудово виконали свою місію.

Сандра, схлипуючи, сідає на підлогу.

Сандро, люба!

Сандра. Це було з біса прекрасно.

Макмерфі ніжно обіймає її.

Гардінг (зітхає). Мак, нам вас дуже бракуватиме, правда.

Макмерфі. То чом би нам усім не накивати п'ятами?

Гардінг. Та я й так скоро виберуся. Але зроблю це інакше. Підпишу папери, подзвоню дружині і скажу: «Забери мене о такій-то годині». Ви розумієте?

Макмерфі. Звісно, але... що ж усе-таки з вами, хлопці?

Гардінг. Ви хочете знати, як ми скотилися на таке дно? Ет, я не знаю... є всякі теорії... але я знаю, чому божеволіють такі люди, як ви, — сильні люди.

Макмерфі. Чому ж?

Гардінг. Через таких, як ми.

Макмерфі (невпевнено). Дурниці.

Гардінг. І все ж це так, мій друже.

Макмерфі. Е, та що ж це з нашою вечіркою? Пийте, ви, недоумки, сьогодні вас обслуговує бар Великого Мака, а як він уже налле, то немає такої людини... Вождь Бромден, хильнувши кілька разів із пляшки, дико кричить. Усі здригаються.

Вождю, це ти чи хто?

Вождь Бромден (і сам злякавшись). Здається, я.

Макмерфі. Це ти що — оголошуєш війну?

Вождь Бромден. Моє плем'я ніколи ні з ким не воювало.

Теркл. Ну й жалюгідне ж було те бісове плем'я!

Вождь Бромден ступає до нього, і Теркл аж зіщулюється.

Вождь Бромден. Може, то й був наш промах. Слід було воювати. (Знов кричить, тішачись силою власного голосу, а тоді починає бойовий танок — із притоптуванням, гортанно підспівуючи.)

Усі з радістю беруться за руки, і ось уже вервечка танцюристів, наче змія, звивається по кімнаті. З коридора з'являється сестра Ретчед і, не вірячи власним очам, застигає на порозі. Вона стоїть так деякий час, перш ніж її помічають.

Макмерфі. Привіт, любонько. В нас тут вистачить місця й для тебе.

Сестра Ретчед тікає. Гардінг виходить з вервечки танцюристів.

Гардінг (кричить). Стійте! Тихо, ви! Та замовкніть же нарешті! (Дегалі більше жахаючись.) Це була... я справді бачив?..

Макмерфі (засмучено). Я пропонував їй залишитися.

Гардінг. О господи, вона пішла по допомогу. (Швидко підходить до вікна.) Мак, вам слід негайно вимітатися.

Макмерфі (з п'яною безжурністю). О'кей, ось тільки попрощаюся з друзями.

Гардінг (розчахує віконні ґрати). Мерщій!

Т е р к л. Не знаю, як йому, а мені таки треба рятувати свою шкіру! (Залазить на підвіконня й стрибає у вікно.)

Г а р д і н г. Санді!

С а н д р а. Ти йдеш, Мак?

М а к м е р ф і (тисне всім руки). Це у мене вперше в житті, чорт забирай, такі класні друзяки!

Г а р д і н г (до Сандри, яка вилазить у вікно). І не вештайтеся тут поблизу...

М а к м е р ф і (до Бромгена). З тобою буде все гаразд? Бо якщо тебе скривдять, я повернусь і влаштую тут такий тарарам!

Г а р д і н г (Іде до нього). Швидше, Мак!

М а к м е р ф і. Гаразд, усе...

Нашвидкуруч одягнені, поквапно входять Уоррен та Вільямс, Ретчед.

Сестра Ретчед (різко). Стояти! Всім залишатися на своїх місцях! (Вмикає повне світло.)

Пацієнти розгублено кліпають очима.

Уоррене, огляньте приміщення.

Уоррен вибігає.

Вільямсе, наведіть лад у кімнаті. (Походжуючи сюди-туди; невимушено.) Отже, ми влаштували вечірку? І, звичайно, за ініціативою містера Макмерфі? (До Макмерфі.) Цікаво... на цьому ви теж нагріли руки?

М а к м е р ф і (уїдливо). Як добре ви все продумали. Хочете допекти мене до живого, щоб я зірвався. Ну, то котися знаєш куди... Я ж тебе бачу наскрізь. А зараз мені пора...

Уоррен вихає до кімнати Біллі й Кенді. Обоє скуйовджені, збентежені, затуляються руками від світла. Макмерфі завмирає біля вікна.

Сестра Ретчед. Де вони були?

Уоррен (посміхається). В ізоляторі. На підлозі.

Сестра Ретчед. Вільяме... Біббіт. Ох, Біллі, як мені за тебе соромно!

Біллі (трохи подумавши). А мені — ні!

М а к м е р ф і. Браво, Біллі!..

Решта пацієнтів вітає його відповідь підбадьорливими криками.

Сестра Ретчед. Помовчте! Ох, Біллі... та ще з такою жінкою.

Біллі. З якою?

Сестра Ретчед. Дешевою... низькопробною... наквацьованою...

Біллі. А от і ні! Вона гарна, і лагідна, і...

Всі. Молодець, Біллі!

Сестра Ретчед (витягає Кенді насередину). Та ти тільки поглянь на неї! Кенді (кидається до Макмерфі). Мак!..

Біллі (в ту ж мить). Не чіпайте її!

Сестра Ретчед (угається до іншої тактики). Біллі, а ти подумав, що станеться з твоєю бідолашною мамою, коли вона про все дізнається? Вона завжди так пишалася твоєю доброчесністю. Ти знаєш, як це її приголомшить. Адже ти розумієш, правда?

Біллі. Ні. Ні. Не т-т-треба...

Сестра Ретчед. Не треба казати їй? Але як же можу я не сказати?

Біллі (згинається). Н-н-не кажіть їй, міс Ретчед. Н-н-не...

Сестра Ретчед. Біллі, любий, але ж я повинна. Я просто зобов'язана сказати їй, що тебе знайшли в ізоляторі на підлозі з цією... повією. Що ти з нею...

Біллі. Ні! Я н-нічого не робив! Вона с-сама!

Сестра Ретчед. Ну як я можу повірити, що вона затигла тебе туди силоміць?

Біллі (безтямно). Це все вони. Вони с-сміялися з м-мене. Вони...

Сестра Ретчед. Хто вони, Біллі?

Біллі. Усі. В-в-вони дражнили мене. В-всіляко об-бзивали.

Сестра Ретчед. Хто, Біллі?

Біллі (обхоплює руками її коліна, ридуючи). Мак-м-мерфі. Це все Мак-мерфі!..

М а к м е р ф і (розгублено). Біллі!..

Сестра Ретчед. Гаразд, Біллі. Більше ніхто не завдасть тобі прикросів. А зараз іди до кабінету доктора Співі й зачекай його там. Ти потребуєш допомоги.

Біллі. Міс Ретчед, а ви н-не скажете моїй мамі?

Сестра Ретчед. Усе гаразд, Біллі, все буде гаразд.

Білла (*зустрічається поглядом з Макмерфі*). Макмерфі!.. (*Не витримує й вибігає у двері*.)

Уоррен виходить слідом.

Сестра Ретчед (*до Кенді, суворо*). А ви, міс, якщо не заберетеся звідси протягом десяти секунд, то я впакую вас до в'язниці як звичайнісіньку повію, що нею ви, зрештою, і є.

Кенді. Ти йдеш, Мак? (*Вилазить крізь вікно*.)

Сестра Ретчед (*до Макмерфі*). А ви чого чекаєте? Ви вже обібрали цих бідолашних хворих людей до нитки. Тож тікайте, містере Макмерфі. Рятуйте вашу шкуру, поки вона ще ціла...

Уоррен (*чути лише його несамовитий крик*). Сестро Ретчед! О господи, сестро Ретчед, скоріше!..

Сестра Ретчед швидко виходить, слідом за нею Вільямс.

Гардінг (*по паузі*). Ніхто не винуватить вас, Мак.

Скенлон (*не дуже переконано*). Так. Ніхто тебе не винуватить.

Макмерфі дивиться по черзі на кожного, але вони ховають очі. Тоді він повільно сідає, чекаючи, чим усе закінчиться.

З'являється сестра Ретчед, за нею — санітари. Через усю кімнату вона підходить просто до Макмерфі.

Сестра Ретчед. Він перерівав собі горло.

Макмерфі сидить, не підводячи голови.

Він зайшов до лікарського кабінету, побачив ланцет і перерівав собі горло. Бідолашний хлопчина вбив себе. Він зараз там, сидить у лікарському кріслі з переріганим горлом.

Макмерфі сидить нерухомо й мовчки.

Сподіваюся, ви задоволені? Вам до вподоби гратися людськими життями. Крутити людськими життями, наче ви сам бог. Ви що, бог, містере Макмерфі? Я все-таки сумніваюсь у цьому. (*Повертається і йде до кабінету поста*.)

Макмерфі глибоко зітхає й з трудом зводиться на ноги.

Гардінг (*збагнувши його намір, заступає йому дорогу*). Не треба, Мак, вона ж саме цього й домагається.

Макмерфі (*у безсилій люті відштовхує Гардінга геть*). Невже ти думаєш, що я не розумію?

Сестра Ретчед (*дає санітарам знак не втручатися; всміхається до Макмерфі, який іде до неї*). Сміливіше, містере Макмерфі. Сміливіше...

Макмерфі хапає її за комір халата і розпанахує його зверху до самого низу. Сестра Ретчед різко б'є Макмерфі коліном, так що він ледь устигає ухилитися. Жінка зойкає, та зойк її уривається, коли пальці Макмерфі змикаються в неї на горлі. І вождь Бромден, рвучко одвернувшись, щоб не бачити, що діється в нього на очах, підхоплює цей крик.

Западає темрява, лише один промінь падає на вождя Бромдена. Чути сичання, потім глухий шум, супроводжуваний електронною музикою, — це працює Чорна Машина.

Вождь Бромден (*фонограма*). Тату, вони знов напосілися на мене. Вже обплутали мене своїми дронтами і тепер лише наказують: праворуч, ліворуч, роби це, роби те. Підпиши папір двадцять разів і не ходи по траві. Куди ж я втечу? І як я звідси виберусь? Тату, тут уже нема де й схватись. Зовсім нема де.

Спалахує світло. Загальна кімната після вечері. **Вождь Бромден** сидить скоцюрблений, мов кататонік. **Гардінг** за ломберним столиком банкує — здає карти **Чезвіку**, **Скенлону** і **Мартіні**.

Гардінг (*наслідуючи Макмерфі*). Ну-ну, давайте, ви, сисунці, я вам покажу, як грають у двадцять одне. Ну що, так і будемо сидіти? Тобі ще, Скенлоне?

Скенлон. Я ще не вирішив.

Гардінг. Ну, то вирішуй уже.

Скенлон (*не в силі зголати тривожні думки, встає*). Господи, аби ж то знати. Куди вони його запроторили. Що з ним роблять. Вже майже цілий тиждень.

Чезвік. Слушайте, а ви знаєте, що сказав мені один хлопець внизу, у їдальні? Що Макмерфі збив з ніг двох санітарів, забрав у них ключі і втік!

Скенлон (*з надією*). Це таки схоже на Мака.

Гардінг. А з якого відділення той хлопець?

Скенлон. З буйного.

Мартіні. А мені хтось сказав, що його ввіймали і знов повернули на ферму примусових робіт.

Гардінг. Хто сказав?

Мартіні (*розглядаючись довкола*). Та хтось тут...

Гардінг (*столнено*). А один псих сказав мені на трудовій терапії, що востаннє Макмерфі бачили, коли він кружляв янголом угорі і звідти мочився на нашу лікарню.

Мартіні (*роззявивши рота*). Чесно?

Гардінг промовисто зводить руки: мовляв, цей Мартіні таки безнадійний. З'являється Уоррен, мовби попереджаючи собою про появу сестри Ретчед, бо слідом заходить і вона. Горло в сестри Ретчед перебинтоване, і вона тримається вже інакше: сторожко, очі її нервово бігають. На порозі стає Вільямс, очікує.

Сестра Ретчед (*хрипко*). Чи не пора вам уже всім спати?

Чезвік (*ступає до неї*). Міс Ретчед...

Сестра Ретчед швидко відступає назад.

...нам хотілося б знати...

Гардінг. ...чи повернеться до нас Макмерфі. Гадаю, ми маємо право...

Сестра Ретчед. Я згодна з вами, містере Гардінг. Він повернеться. (*З ворожою відчуженістю в голосі.*) Ви що, не вірите мені?

Гардінг (*зумисне різко*). Добродійко, ми вважаємо, що ви брешете за кожним словом.

Сестра Ретчед (*не зразу, спокійно*). Запевняю вас, містер Макмерфі повернеться. А тепер, я думаю, вам усе-таки пора спати. (*Твердо дивиться на них.*)

Пацієнти один по одному мовчки виходять з кімнати. Лишається тільки вождь Бромден — він так і сидить нерухомо, ніким не помічений.

(*До Уоррена.*) Давайте його сюди.

Уоррен і Вільямс заковчують ліжку на коліщатках, на якому, вкритий ковдрою, лежить Макмерфі. Він лежить нерухомо, лише час від часу його тіло тіпає дрібний дроз. Під його очима великі синці, з кутика рота тоненькою цівкою стікає слина. Сестра Ретчед жестами показує санітарам, як слід поставити ліжку.

Добре, хлопці.

Санітари нечутно виходять у своїх черевиках на гумі.

(*Мацає в Макмерфі пульс, поправляє йому ковдру. Тихо; дивлячись на нього.*) От і чудово. (*Виходить.*)

Вождь Бромден повертає голову, повільно йде до ліжка й завмирає, уп'явшись очима в тіло, що лежить перед ним. З палати виходить Чезвік, за ним — Скенлон і Мартіні. Стають навколо ліжка, трохи поодаль. Тоді Чезвік бере до рук картку, почеплену на спинку ліжка, й підносить її до слабого світла.

Скенлон. Що там написано?

Чезвік. «Макмерфі, Рендл Патрік. Проведено операцію прифронтальної лоботомії».

Скенлон. Отже, вони все-таки зробили йому це.

Вождь Бромден (*тихо й хрипко*). Це не Мак.

Скенлон (*здивовано*). Не він?

Вождь Бромден. Це схожа на нього лялька.

Чезвік (*злякано*). Ти вважаєш?

Вождь Бромден. Виготовили на отій їхній фабриці.

Мартіні. А знаєте, закладаюся, що він має рацію.

Скенлон. А й справді! Що це вони нам підсунули?

Чезвік (*вагаючись*). А все ж таки вийшло дуже схоже, правда? Перебитий ніс. Навіть баки.

Мартіні. Дивіться — а очі в ляльки розплющені!

Скенлон (*нахиляється над ліжком, придивляючись*). І такі каламутні...

Чезвік. Зовсім порожні...

Вождь Бромден. То не очі! То дві перегорілі пробки.

Скенлон. Невже ця клята сука собі гадає, що ми вже геть дурні?

Вождь Бромден витягає подушку з-під голови в Макмерфі.

Мартіні. Що ти робиш, вождю?

Вождь Бромден. А ти думаєш, Мак хотів би, щоб оце опудало називали його ім'ям і воно стовбичило тут у загальній кімнаті ще з двадцять чи тридцять років?

Усі, мов за командою, одвертаються від вождя, наче не помічаючи, що він робить.

Мартіні (*із смутком*). Ех, хотів би я, щоб Макмерфі повернувся!

Чезвік (*жваво*). Ха, а ви пригадуєте, як він ущипнув міс Ретчед за сідницю й сказав, що то він просто намагається встановити добросусідські стосунки?

Скенлон (хихоче). А що він написав у книзі записів? «Мем, у вас ліфчик дрого розміру чи третього? Чи ви взагалі обходитеся без нього?»

Тепер уже сміються всі. Вождь Бромден притискає подушку до обличчя Макмерфі. Макмерфі сіпається й борсається, чіпляючись за життя з гідною подиву силою.

Чезвік. А тоді, в ідальні, коли він приліпив кавалок масла до стіни й побився об заклад, що воно доповзе до підлоги до пів на восьму?

Мартіні. І виграв!

Усі сміються ще гучніше.

Чезвік. А пригадуєте, коли ота наша сестричка...

Скенлон. Та, що носить хрестик!..

Чезвік. ...коли вона впустила таблетку за викот свого халата і Макмерфі спробував допомогти дістати її, а вона як заверещить...

Скенлон (фальцетом). «Рятуйте! Гвалтують!»

Всі аж заходяться від сміху.

З палати, в халаті поверх піжами, виходить Гардінг.

Гардінг. Що тут діється, чорт забирай? Вам, до речі, вже давно... давно слід... (Розуміє, що відбувається. З жахом.) Вождю! (Кидается до вождя.) Вождю... пусти.

Інші помалу йдуть до ліжка.

Вождю... пусти. Пусти ж бо!.. (Чимгуж шарпає його.)

Вождь Бромден заточується.

(Відкидає подушку. Мацає пульс у Макмерфі на шиї. Тихо, з жахом.) Боже милосердний...

Вождь плаче. Гардінг відвертається від нього й біжить до вікна.

Чезвік (з цікавістю). Що це ти надумав?

Гардінг. У мене залишився ключ! (Відмикає ґрати на вікні й розчахує їх.) Все, вождю, тікай. Ти чуєш, вождю?

Скенлон. Чого це ви кричите на нього?

Гардінг. Якщо він утече, вони нічого не доведуть.

Чезвік. Після операції будь-хто може вмерти. Це трапляється дуже часто.

Скенлон. А ми нікому не скажемо.

Гардінг. Я знаю. Але він скаже.

Вождь Бромден (нарешті збагнув усе). Що ж мені робити?

Гардінг. Вшиватися!

Вождь Бромден. Куди?.. Туди?..

Гардінг. Голосуй на шосе. І просто на північ, у Канаду.

Скенлон. А ми скажемо, що після того, як ти дав драла, він був ще живий.

Вождь Бромден. Я боюся...

Гардінг. Вождю...

Вождь Бромден. Я не можу, треба *підрости*, я ще малий!

Гардінг. Таж більшим ти вже просто не можеш бути!

Вождь Бромден. Ні. Ні... Макмерфі сказав... він сказав... (Іде до металевого ящика біля кабіни.)

Гардінг (кричить). Що ти робиш, вождю?!

Вождь Бромден (віштовхує Гардінга). Макмерфі сказав...

Підходить до ящика, силкується підняти його. Намарне. Тоді він глибоко вдихає і робить ще одну спробу. Із скреготом, хряскотом ящик відривається від підлоги. Рвуться електричні дроти, з тріском спалахують біло-сині вогники короткого замикання. Гасне світло — і в кімнаті, і в кабіні поста. Здала долинає сигнал тривоги.

Гардінг. О боже, зараз вони прибіжать із цілим військом! (Підштовхує Бромдена до вікна.)

Вождь Бромден. Я зробив це! (Збудження розпирає його.) Я зробив це, Гардінгу. Я знову став великим!

Гардінг. Гаразд, вождю, тікай. (Міцно стискає його руку.) Там у тебе все буде гаразд.

Вождь Бромден. Так... (Усміхається до великого світу, що відкривається перед ним.) І давно ж я там не був, ой як давно...

Зароджується і набирає сили мелодія пісні «Твій коник стомився». Тим часом вождь Бромден легко вислизає у вікно й зникає. Гардінг замикає ґрати й викидає ключ назовні. Пацієнти товпляться коло вікна, проводжаючи очима вождя. Єдиний промінь, що ще падав на тіло Макмерфі, поступово згасає.